

אוצר ספרות ארץ ישראל

ספר ב'

תבואות הארץ

מאת

הרב יהוסף שווארץ ז"ל

(ה' אלפים תקצ"ג - תר"ה)

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

ס פ ר

תבואות הארץ

(והוא חלק ב' מספר דברי יוסף)

נחלק לב' חלקים

חלק א' מהות איכות וכמות הארץ

(ובכללו עוד ביאור שמות המדינות ומקומות הרבה הנזכרים בתנ"ך וכדחז"ל).
ובו ד' פרקים : וביאור תוצאות הארץ.

חלק ב' מעשה הארץ

והוא דברי הימים למלכי וליושבי הארץ.

שחברתי אני הצעיר

יהוסף שווארץ

נדפס בראשונה פעם"ק בשנת תר"ה ובשניה כלעמבערג (תרכ"ה),
ועתה יו"ל בשלישית בתקוני כל הטעויות וההוספות שתקן
והוסיף המחבר ביתר ספריו, ובלוית הערות והוספות רבות (עפ"י
התגליות היותר חדשות), מפתחות מפורטים; תולדות המחבר
(עם תמונתו), תמונות ממקומות הקדושים ובי לוחות מטרולוגיים.

על ידי

אברהם משה לונץ

בתמיכת "חברת כל ישראל חברים" כפרוץ
ומכון צונץ (צונץ שציפסונג) בברלין

פעיה"ק ירושלם תובכ"א

תר"ס

בדפוס ובהוצאת העורך.

הקדמת העורך *

ערך הספר הזה ותועלתו אך למותר הוא לבאר, כי כבר איתנח המחבר וספרו למדי. והאיש שעוד לא ידע אותם יכירם מיד בעברו על פני תולדות המחבר ותוכן עניני הספר אשר ערכנו, ולכן עלינו רק לבאר את מהות תוצאותיו הקודמות ואת החדשים שחדשנו בו.

הספר הזה נדפס בראשונה בשנת תר"ה בירושלים (באותיות רש"י) מאת המחבר בעצמו, אך הוא כעת יקר המציאות במאד. בישנת תרכ"ה יצא לאור פעם שנית ע"י הר"י כהן צדק. בו אמנם תוקנו הטעויות שהוגהו בסוף התוצאה הראשונה, ובסוף נוספו גם התקונים וההוספות שפרסם המחבר בסוף ספרו "פרי תבואה". אך לעומת זה באו בו שגיאות חדשות לקמצים. ומלבד טעויות של אותיות ותבות נמצאו בו שורות ומאמרים שלמים מהופכים ומסורסים, ומוציאו לאור לא הוסיף בו שום מפתח, ואף לא תכן עניניו, וגם התוצאה הזאת כבר ספה תמה. ולכן החלטנו להוציא לאור את הספר הזה בתור הספר השני של "האיצר ספרות ארץ ישראל".

ואלה הם ההוספות והתקונים שהוספנו בו :

- (א) הגהנוהו כפי האפשרי, ואת מאמרי רז"ל המובאים בו הגהנו עפ"י מקורם, וגם הוספנו בו מראי מקומות, ולפעמים רחוקות (במאמר קשה ההבנה) תקננו את סגנונו. אך בכלל לא שנינו בלשונו אף במקום כשהוא מנגד לחקי הלשון.
- (ב) את השמות הערבים הדפסנו ככתבתם בהשפה הזאת (ובנקוד).
- (ג) את כל ההוספות שהוסיף המחבר לספרו זה בסוף ספרו "פרי תבואה" (תרכ"ב) הדפסנום במקומם אם בפנים בסימן כזה [] או בהערות באותיות רש"י קצנים. וכן השמטנו מגוף הספר ומהערותיו את המאמרים והציונים אשר המחבר העיר בהוספתיו הנז' כי יש למחקם.
- (ד) הוספנו כל ההערות והמאמרים המובאים בספריו "פרי תבואה"

(1) נ עסקו בראשו כזה נ' מירה שהוא רפה והברתי דומה להברת זשי.

הקדמת העורך

- וידברי יוסף" (שו"ת) שיש להם איזה יחס ושייכות למאמרי הספר הזה (וגם את הקדמתו הראשונה שנדפסה בס"ס תבואות השמש), וגם איזה תקונים והגהות שתקן המחבר בעצמו בגליוני הספר שה"י בידו.
- (ה) העירונו הערות קצרות¹ באותיות מרובע קטן) הכוללות תמצית כל החקירות והתגליות שגלו החוקרים התרים בהמקצע הזה עד ימינו אלה.
- (ו) בסופו הוספנו איזה מאמרים שהמחבר הנמיח לכתבם בחלק ד' ולא הספיקה לו השעה.
- (ז) הוספנו קורות ארה"ק מזמן המחבר עד ימינו אלה:
- (ח) בראש הספר ערכנו תולדות המחבר בצירוף תמונתו. ואחריה תוכן ענינים מפורט של פרקי הספר.
- (ט) בסופו ערכנו שלשה מפתחות מפורטים עפ"י סדר א"ב והם:
 א) מפתח גיאוגראפי. ב) מפתח קורותי. ג) מפתח להערותיו, ביאוריו והגהותיו בכה"ק, בדרוז"ל ומפרשיהם.
- (י) תמונות אחדות ממקומות הקדושים בארה"ק² ושני לוחות מפורטים ממזג האויר בירושלם ומכריא.

ועתה אליכם מוקירי תורת וחכמת קדמונינו, ועמהם חוכבי ארץ אבותינו והרחבת ספרותה נקרא: מהרו נא להביא את הספר הזה אל בתיכם³). ואף השתדלו איש איש כפי יכולתו להפיצו בין מכיריכם ומיודעיכם, למען נוכל להוציא לאור את יתר הכרכים של "האוצר ספרות ארץ ישראל" איש אחרי אחיו. ואתה ד' הי עוזר לנו. וזכות המחבר יגן עליכם להצילכם מכל רע ולהצליחכם בכל אשר תפנו, כי"ר.

(1) מפני טעמים שונים לא עלה בידינו להדפיס את מפת הארץ שפיסס בספרו Das heilige Land אשר כבר הנהנה והעתקנוה כלה לעברית, והוספנו בה את מושבות אחינו. וברצות ה' עוד נוציאה לאור ביחד את אחד הכרכים הבאים של "האוצר ספרות ארץ ישראל".

(2) את שמות המנויים וקוני הספר הזה (ישר מאתנו), נפיסס בראש הכרך הבא של האוצר.

תוכן הענינים

עמוד

XXXIV - XXXI

א - ב

הקדמה ראשונה

הקדמה (שניה)

פרק א'. גבולי ותחומי הארץ : באור כללי באור תחומי א"י בפרשת אלה מסעי, ותם : מעלה עקרבים, קדש ברנעי, עצמוך, נחל מצרים, הר ההר (אמנה) אומנים, טור אמנון. לבוא חמת. צדד. ארם-תחומי עלי בבל (שבירושלמי ספרי ותוספתא).

ג' - ג"ו

פרק ב'. ימי נהרי, הרי, ועמקי הארץ : ים סדום (ים המלח), ים כנרת, ים סומכי (מי מרום). ירדן, קישון, מי מגידו, קנה, כרית, שיחור לכנת, בשורה, קדרון, שילוח, יבוק, ארנון, זרה, ירמון, אמנה, סרפה, לבנון, חרמון (נהרות הרי הלבנון), גליל עלין וגליל תחתון, הר תבור, עסק יזרעאל, הר אפרים, טור מלכא, הר הכרמל, הרי יהודא, עמק עכו, עמק ברמל, עמק הירדן, כנרת הירדן.

ג"ז - צ"ה

פרק ג'. חלוקת הארץ : ל"א מלכים, סדר השבטים בדרך כללי, שמות ובאור הערים שבכל י"ב השבטים הנזכרים בכה"ק ובדרוז"ל ובספרי יוסף הכהן וכו', הערים הנזכרים בשלל דוד, ארץ שלשתים

צ"ז - דמ"ד

פרק ד'. עבר הירדן המזרחי והדרומי : מציאות הארץ בדרך כללי, אדום, מואב, עמוך, מדין, הקני, עמלק, כשן, גלעד, ראובן, גד, מנשה, מושב נציבי שלמה רמ"ד-ד"ם **פרק ה'**. תולדות בני נח. כולל ביאורי שמות העמים הנזכרים בבראשית י' עפ"י רברי ח"ל והמתרגמים הארמים והערבים.

דמ"א - ש"ס

פרק ו'. בשמותם עלי אדמות. כולל באורי השמות הנזכרים בתנ"ך ובדברי חז"ל שלא נזכרו בפדקים הקודמים, והם : ארץ תחתים חדשי, אלקושי

הוכן הענינים

נור, יובל, אררט, כשדים, אור, הרן, אלסה, גוים,
 הם, שוה קריתים, חצצון תמר, חוכה, ישבק, שוח,
 סתור, צידון, ארסר, ברתי, בטח, חלבון, תדמור,
 כרכמיש, תפסח, נהר כבר, כותה, עוא, ספרוים,
 חלח, חבור, נהר גוזן ערי מדי, רצף, תלאשר, הנעי,
 עדי, קיר, חילם, בלמד, חתלון, אפרסתכיא, בית ארכאל,
 לודקיא, כוחלית שבמדבר, בית בלתי, בירם, אסתרקנית,
 גליא, כסיפא, סיסקא, כתפי, בנרים, קפדקאי, איטאליא
 ישל יון, אתונא, טיריא, קרטיננא; קריה, פננדיסין, קלברי,
 פלטילום, מרכנת, בולי, בנדת, סרדיא, בריטאניא, קנטיר ש"ט - שכ"ג
פרק ז' . חצר הסנימית . והוא באור תכונת עיר
 הקדושה ירושלם, הריה, עמקיה, נחליה, חומותיה,
 שעריה וכו' מיום הוסדה עד עתה : תכונתה
 בדרך כללי, הר המוריה או הר מקום המקדש, הר ציון,
 עין רוגל, הישערים שבחומת כקום המקדש, העפל,
 הישערים שבחומת העיר, בית צואה, שער אנשי עזון,
 החומה השניה, ישער גינת, החומה השלישית, מערת
 המלכים, קבר כלבא שנוע, בנין הכובס, הר הזתים;
 קבר חולדה הנביאה, עין שילוח, מספר יושביה שכ"ג - ש"ט

תוצאות הארץ.

פרק א' . חיתו ארץ : בקר וצאן, איל; צבי,
 יחזרה, אקו, דישון, תאו, זמר, גמל, ארנכת,
 ששן, חזיר, חולה, עכבר, צב; אנקה, כח, לשאהו,
 חומט, הנשמת, ארי, קוף, נמר, זאב, שועל, צנועי,
 דוב, סוס, חמור, פרד, כלב, חתול, נשר, פרס, עזניה,
 דאה, איה, עורב, בת היענה, תחמס, שחף, גן כוסו,
 שלך, ינישוף, תנישמת, קאת, רחב, חסירה, אנפה,
 דוביפת, עמלף, שליו, יונה, תרנגול, תוכיים, עגור, סיס,
 קורא, נחשים, עקרב, עקרב הגדול, גדל, דגים שס"ג - יש"א

XXVII

תוֹכַן הַעֲנִינִים

פֶּרֶק ב' . צִמַח הָאֲדָמָה : גִּסְנֵי תֵאֵנָה, שְׁקִמִּים,
רִמּוֹן, זֵיתִי; תְּמָר, פְּרֵי עֵץ הָדָר, תְּפֹחִים. תוֹתִי, חֲרוֹב,
אֲגוּזִים, עֲרֻמוֹן, קִיקִיּוֹן, פּוֹסְטוֹק, דְּרִמְסִקוֹן, חֲמָה;
שְׁעוּרָה, שִׁיפּוֹן, כּוֹסְמַת, שְׁבוּלַת שׁוּעֵל, אֲרוֹן, עֲדָשׁ,
אֲרוֹן, תְּדַחֲרִי, תֵּאֲשׂוּרִי, אֲרוֹן, שְׂמָה, אֲלוֹן, אֵלֶּה, לִכְנֵה,
גּוֹפֵר, עֲנַף עֵץ עֲבוֹת, עֲרֹבֵי נַחַל, אֲמִד; רִתְּסִי, קִנְיָה,
קִנְיָה דְּבִשׁ, צִמְרֵי עֵץ; פִּשְׁתָּה; קִנְבוֹס; מֵאֲבָאק; גִּיד;
דוּדָאִים, קִנְמוֹן, אֲוֹנֵי, חֲרָדֵל; שִׁבְתִּי, מוֹפָח; רִימֵן,
עוֹזְרֵינִי, בְּנוֹת שְׁקֵמָה, נִצְפָה, כִּסְכָרָה, כְּמוֹן, זֶן, סְפִידָה,
פֶּרֶקֶן, שְׁעוּעֵי, קִשׁוֹתִי, מִלְּפָפוֹן, חוֹרְתִי, עוֹלְשֵׁינִי,
כְּרִשֵׁי, חֲרוֹבִי, לִפְתִּי, נִפְיָן, תְּרִדִין, לְעוֹנִינִי, כְּרוֹבִי,
תוֹדְבַתוֹרָה, תוֹרְמוֹס, פִּלְסִלוֹס, מִלְּפָפוֹן, אֲבִטִּיחִים, פִּיגְסִי.
חֲלִמִיתִי, תִּלְתָן, חֲרִיעֵי, אֲסִמִּים, פּוֹאֵה, פֶּרְגִינִי,
שׁוֹמְשֵׁינִי, דְּנִדְנָה, רִגִּילָה, דְּרָדָה, עֲכָבִיזָה, יִרְבוּזִין,
כּוֹסְכָרָה, כְּרַפְסִי, לוֹמְסִי; וֹדָה, גִּרְגֵרָה, כְּרִשֵׁינִי, בְּצֵל,
קֶרֶס, אִיזוּבִי, קִפְלוּטוֹת, מִנְתָּא, שְׁחֲלִים, קִצָּח, כּוֹפֵרִי,
פִּלְפֵל דְּטוֹבִי, עֲטֵרֵי, לוֹמֵי, זֵאֲלוּוִיָּא.

שפ"א - ת'

פֶּרֶק ג'. הַדּוּמָם: עִפְרָה, אֲדָמַת חֲמָה, אֲבָנִים, מִלְּהָ,
זֵפֶת אֲרָצִי, אֲבָנִים הַשּׁוֹרְפִים, נֶתֶר, מִתְּכַתִּי, מִי מִינְעֵרְאֵלִיא. תִּיא - ת"ו
מֵאֲמַר הַעֲתִים: יוֹרָה וּמִלְקוּשִׁי; שִׁלְגִי, עֵרֶךְ חוֹם הָאוִיר,
רוּחוֹת, רַעֲשֵׁי, עֲתוֹת הַשְּׁנָה.

ת"ז - ת"ד

מַעֲשֵׂה הָאָרֶץ

זִמְן א', מִשְׁנַת הַחֹרֶב בְּעֵד שְׁעֵלוֹ הַיִּשְׁמַעְאֵלִים
וּכְבִּשׁוּ אֶת הָאָרֶץ: מִיטוֹס, דְּאֲמִיצֵי אֲנִיּוֹס אַחֵי מִיטוֹס,
נְעֵרְפָא, מִרְאִיאַנוֹס, מִלְחַמַת בֶּן כּוֹזִיבָא, הַדְּרִיאַנוֹס
אֲנִטוֹנִינוֹס חֲתָן הַדְּרִיאַנוֹס, מִרְקוֹס אֲאוּרִילִיוֹ אוֹ מִרְקוֹס
וֵאלִינְטִינוֹס, מִיֵּאוּדוֹסִיוֹס הָא', רֵאֲמִיאַנוֹס (אוֹ
אֲרִקְאֲדִיאוֹס), מִיֵּאוּדוֹסִיוֹס הָב', יוֹשְׁטִיאַנוֹס הַגְּדוֹל,
מִוִּרְיָן, הַרוֹקְלוֹס, קוֹסְטַאנְטִינוֹס, מֶלֶךְ כּוּרִי. —

XXVIII

תוכן הענינים

סדר הדורות : נמד המתניתן, פטירת רבה'ק, דור
האמוראים, ר' גמליאל, ר' חנינא, ר' יהודה נשיאה,
ר' יוחנן, תלמוד ירושלמי, ר' הילל, מר זוטרא בר
מר זוטרא.

תי"ח--תכ"ז

זמן ב'. ממלכות הישמעאלים (כאליסי)
עד שעלו מלכי אירופא הנוצרים : מחמה,
אבו בכר, עומר בן קטף, אסטאן בן עפאן,
עלי בן אבו טאלב, חסאן בן עלי, מאעוויא בן
סופיאן, עבד אלמעלעק, יוסטיניאן הב', ואליד הא',
הטאטארים, כאלוף אלמנצור, הארון אלראשיד,
מלחמת הערבים עם הסאריצאנים, אלמאימון בן הארון,
הטאטארים פעם ב', איבן אחמה, מעאו, כאלוף
אלחכים, הטאטארים פעם ג', סילג'יק, ביאת ירושלם
בידי הישמעאלים. — סדר הדורות : רב אחא

תכ"ח--תל"ג

משבחא, ענן, הנגיד, ר' שמואל הלוי.
זמן ג'. מזמן שעלו מלכי אירופא עד שמלך
סולטאן סלימאן : מסע הצלב הא', גזרות תתנ"ה
גוטשריד, מסע הצלב הב', צאלאדין, מסע הצלב הג',
רעש ומגפה, מסע הצלב הד', מסע הצלב הה', בנין
חומות ירושלם, הטאטארים פעם ד', מסע הצלב הו',
הטטרים פעם ה', סולטאן מחמד, סולטאן סייף עדדין,
אסא סולטאן, יחוס מלכות אוטומאן, טימארלאן,
סולטאן מחמוד הא', סולטן מחמד הב', סאליס,
סלימאן. סדר הדורות: ר' בנימין די טודילא ומספר
בנ"י בא"י בימיו; עלית ג' מאות רכני צרפת
ואנגליא, הר"ר יוסף איש ירושלם, הר"ש משאנץ,
בן בנו ר' שלמה, הר"ר שמואל מאכזב, ר' משה
דיליאן הרמב"ן, ר' יצחק ב"ר שמואל דמן עכו, ר' דוד
גכד הרמב"ם, הרב אישתורי ב"ר משה הפרחי, הר"ר

תל"ג-תמ"ו

עובדי" מברטנורה; מעמד הישוב בזמן הרוא. זמן ד' משנת 5280 עד 5605 : סולטן סלימאן הגדול, סלים הא', אמרוך הג', מוסטאפא הא', אסמאן הב', סולטאן אמראד; אברהים, מחמד הד', סלים השני, מוסטאפא הב', אחמד הג', אוטמאן, מוסטאפא הג', סאלים הג', עלית נאסוליון הא', סולטן מחמד הב', קשר ישמעאלים בסלימאן פאשא, מחמד עלי פאשא, עבד אלמג'יד, סדר ממשלת ארץ מצרים. סדר הדורות : ר' יצחק שולל הכהן, הרלב"ח, הר"י בירב, הרדב"ז, השל"ה, (קצור מעלילות אבן סרוך), ר' יעקב חיים צמח, ר' משה גלאנטי, הר"ר מוהר"ם ן' חביב, ר' משה חיון, הר"ר אברהם יצחקי, הר"ר בנימין הכהן מעלי, הר"ר אליעזר בן יעקב נהום, הר"ר נסים משה מזרחי, הר"ר יצחק הכהן, הר"ר רפאל מיוחס בכר שמואל, הר"ר יום טוב אלגאזי, הר"ר מרדכי יוסף מיוחס, הר"ר יעקב משה עיש, הר"ר יעקב קוראל, הר"ר יוסף חזן, (ספור משפחת פרחי), הר"ר יום טוב דאנון, הר"ר משה סוזין, הר"ר משה יונה נבון, הר"ר יהודא בכר רפאל נבון, הר"ר אברהם חיים גאגין.

תמ"ו-תס"ה

קורות בתי הכנסיות שבירושלם : בהכ"נ האשכנזים או חורבתר' יהודא החסיד ביהכ"נ הרמב"ן, ביהמ"ד מנחם ציון, בהכ"נשל ספרדים. חברון : קצור מקורותיה ושמות רבניה. צפת. קורותיה ושמות רבניה וגדוליה. טבריא. קורותיה ושמות רבניה וגדוליה מעט ממנהגי הארץ.

תס"ה-תע"ב
תע"ג-תע"ו
תע"ז-ת"ס
ת"פ-תס"ב
ת"פב

תוכן הענינים

XXX

נוספות

תפג-תפה	ימי איברהים פאשא (מספרו Das heilige Land)
תפו-תפט	מערת המכפלה (מאת העורך)
	קורות ארץ"ק מזמן המחבר עד היום: המצב
	המדינה סדר הדורות של עדת הספרדים ועדת
תצ-תקב	האשכנזים (מאת העורך)
	הערות שונות: צנבה, בית שאן, עין טוב, טבעון,
תקג-תקח	צור, קסרי, קסריון, רכלה (מספרו פרי תבואה)
תקי-תקי	ע"ד ארץ צוף, ירמות, רמה,
תקיא-תקיב	תקונים והשמטות
תקיג-תקלד	מפתח גיאוגרפי
תקלה-תקלט	מפתח קורותי
	מפתח להבאורים, הנהות, ותיקונים בכה"ק, דרו"ל
תקמ-תקמב	ומפרישיהם
	לוח מטרוולוגי מסורט לפי סדר חדשי השנה
	לשנת תרנ"ט-תר"ס ממזג האויר בירושלם,
	לוח מטרוולוגי מסורט כנזי מטבריא עמוד תח-תט

הקדמה ראשונה*.

גבולות והלקי וערי הארץ הזאת אשר ה' דורש אותה הלא ידועים הם במקראי קדש. אולם מעמדה אשר היי בימי קדם בימים ההם ובזמן ההוא אשר היתה ארץ נושבת ומלאה כל טוב ועם ה' שוכן בה. אבל כעת אוי נא לנו מלכה ושריה בגוים והיא שממה וחרבה נהרסו מבצריה ונחרכו עריה יבשו נחליה ונסתמו מעינותיה. לא נודע מעמד הארץ במקראי קדש. לכן כתבתי אני הצעיר בעזר האל הטוב דברים אלה להודיע מעמדה בעת הזאת ולהבין על ידיהם פירושי וכונת הפסוקים בענין גבולות וחלוקי הארץ אשר הרבה מהם כמוסגרים באין מכין. והנה אכתוב אשר ראיתי כעיני והלכתי ועליתי ההרה ויודתי העמק וחקרתי ודרשתי היטב בעמל ובטורח. ויש דברים 'במעמד המרחק רב' אשר חקרתי ודרשתי פעמים רבות מפי מגידי אמת עוברים ושבים הולכי דרכים כדי למצוא דבר אמת בתכלית האמת. והנה חלקתי חלק זה לבי חלקים: חלק אי אדבר ממעמד הארץ, גדלה ומצריה עריה וכפריה נחליה ומעינותיה פירותיה ותכואותיה טבעה ומזגה.

חלק ב' אדבר ממעמד ישוב הארץ ודברי הימים למלכי ולשופטי וליושבי הארץ עד עתה. ובפרט דברי הימים מעיר הקדושה ירושלם תו"ב אשר זכיתי לשבת בה.

הלא כל עינים יזלו מים; בקראו ספר יהושע מספר הערים כפרים ומבצרים, ועתה כמעט לא נמצא עיר אחת ממאה אשר היו בימי קדם. ובכל מקום מדרך כף רגל על חרבנות וגלי האבנים מגדלים ובנינים ערים וכפרים חומות ושערים אשר טבעו בארץ, מאת בוא הקרן, עד אמור יאמר הזאת הארץ הטובה והרחבה הזאת העיר כלילת יופי.

ולא די לנו שנחרבה הארץ עד שגם מקום וגבול הערים

* את ההקדמה הזאת פרסם המחבר בסוף ספרו "תכואות השמיים" והיא בעין הודעה וקריאה לספרו זה, ואת הקדמתו שהקדים בראש הספר הזה קרא בשם "הקדמה שניה", ואנחנו השמטנו את מלת "שניה" (העורך).

הקדמה ראשונה

לא נודע לנו. והערים והכפרים אשר בעת באדן רובם מוסכות שם בלשון ערבי והכרח גדול לחקור ולדרוש בשמות אלה למצוא מבוקשנו, ולפעמים לא די ששמות האלה לא יועילו לנו לחקירותינו ולדרישותנו, והנהפוך הוא לפעמים מתנגדים להאמת וכונת הפסוק ודברי חכמינו הראשונים יושני הארץ או סמוך לה.

ובפרט מזמן שמלכי הרומיים מושלי הארץ הזאת מאמונת הנוצרי כמו בזמן העלענא ובנה קאנישמאנטיין הגדול. ויותר מזמן שבאו מלכי איראפא בארץ (בשנת 4860) ויבנו בה ערים וכפרים בנינים ומגדלים במקום אשר מצאו שם כח ידיהם לבנות וקראו להם שמות ממקראי הקדש ועל ידיהם נהפכו ערי המזרח למערב וצפוניות לדרומיות.

הנה אמרתי דרך משל שמצאתי בספר מסעות של ר' בנימין דידולעטא (שהי' בארץ בשנת 4930) וז"ל: כשלקחו הנוצרים רמה מיד הישמעאלים ומצאו שמה קבר שמואל אצל בהב"ג אז לקחו את שמואל משם והביאוהו לשילה וקברו אותו שם ובנו עליה בית תפילה וקראו התפילה על שמו עכ"ל. ואף ישקר מוחלט הוא שהביאוהו ממקום למקום, כי חיי ראשי אף בשרו ישכן לבטח, ולא נגע מעולם איש בעצמות האיש האלהים הזה. (ומי יודע מה הניחו במקומם ויבנו עליו ציון וקראוהו על שמו). אכן נתאמת הדבר הזה בלב הדור ההוא, ויותר בלב הדור האחרון אשר יקומו מאחריהם שמקום ההוא ציון לעצמות הצדיק שמואל הנביא. ושתים רעות עשו שבלבלו הדבר וקראו למקום ההוא שילה, וזה שקר מפורסם שמקום ההוא¹ שעה וג' רביעית צפונית מערבית לירושלים הוא שילה (כאשר אנאר אי"ה במקומו). ומאחר שנמצא בפסוק ששמואל נקבר בביתו ברמה (בהר אפרים) מוכרחים לומר אחר כך שמקום ההוא הוא רמה בהר אפרים. וקוראין אותו עד היום גם בלשון ערבי רמה נבי שמואל. ומבלבלים בזה כל פסוקי חלק בנימין ובני יוסף והחריבו מור מלבא (תרנים הר אפרים) כשאפרש לקמן. ואני אוכיח אי"ה שמקום הזה לא שילה ולא רמה בהר אפרים ולא רמה לבנימין

XXXIII הקדמה ראשונה

כ"א מצפה לכנימין כאשר אוכיח בראיות ברורות. וכן עשו
למקומות הרבה.

ואנכי לא אשגיח בחקירותי על שמות הערים בלשון
ערכי אם הוא התנגדות למשמעות מקראי קודש ולדברי חז"ל
בבלי וירושלמי והמדרשים והתרגומין וספר הישר (דברי הימים)
וספר היוסיפון אשר כל דבריהם נאמנים ונאמרים קודם עת
הבלבול שזכרתי.

ודברי היקרים אלה יאירו לנו לפעמים במקום אשר נמישש
בעור באפלה. דרך משל לא נודע לנו איה ארץ טוב הנזכר ביפתח
הגלעדי ובמלחמות דוד ואיש טוב י"ב אלק. וכירושלמי שביעית
מבואר הוא. וכן לא נודע לנו בדקדוק איה העיר חפר בחלק זבולון,
עד שמצאתי בירושלמי שביעית פרק ו' שרוא בתוך י"ב מילין
לעיר צפורי שהיא קטרון בחלק זבולון. בית חורון הי' סמוך מאוד
שלעיר ששמה געש(הר געש בקבורת יהושע) כנזכר בספר הישר
במלחמת בני יעקב עם אנשי שכם. ארץ שועל ישעלים באתונות
קיש אבי שאול מבואר ע"י התרגום יב"ע. אילון בהר אפרים הי'
דחוק מירושלים 90 רים כנזכר ביוסיפון במלחמת טימוס הראשונה,
זרבים כמו אלה. ואין ספק אצלי שאין גם אחד ממחקרי הארץ
ימלא לבו לחלק על דברי האנשים האלה שכולם מיושבי הארץ
בעת ההיא וידעו הדבר על מתכונתו. וכל מפרשי המקרא אשר
לא מיושבי הארץ הקדושה ממש כל דבריהם לפי אומד הדעת.
ועל ידי זה מפרשים לפעמים היפך האמת והמציאות כמו שכתבו
גדולי המפרשים בפסוק ויסע לומ מקדם וגוי ישסדום מערב חברון
הוא. וידוע לכל יושבי הארץ כי נהפוך הוא. וכן כתבו בפסוק
הד ציון ירכתי צפון וגוי שחר ציון צפון לירושלם או שחר
הזיתים הוא הר ציון יפה נוף. ועינינו רואות שחר ציון הוא דרום
ירושלם רחוק מהר הזיתים. ולא הי' גם בימי קדם כצד צפון (כי
ידוע שמקום עיר הקדושה בעת אינו המקום שהיתה בימי קדם¹).

1) ר"ל שבימי קדם נמשכה העיר הרבה יותר לצד דרום והכילה בקרבה גם

את חלק הדרומי של הר ציון שהוא בעת מהוץ לעיר.

הקדמה ראשונה

כשאזכיר לקמן בעזר האל בחלק ב' בסיפורי ממשלת הקיוד האדריאן). וכן כל מחקרי הארץ אשר באו מחו"ל לחקור ולדרוש בדבר הזה ומחברים וכותבים מפות הארץ כל אחד לפי הקירתו ודרישתו אשר חקר דוקא דרך העברה ולפי שמות הערים והכפרים בלשון העם. גם אלה שגנו ברואה פקו פליליה. ולהגיע לתכלית הדבר יבוקש זמן הרבה להקור ולדרוש פעמים וישלש בכל קצוי הארץ לארכה ולרחבה. ואני זכיתי לשכת בארץ הקדושה למה לא אטריח ברצוא ושוב להטיב לזולתי, וליותר ליושבי חו"ל שאין לאל ידם לעשות כן, ולחולקם ממה שחנני ה'.

ובעזר אל שדי מצאתי ע"י חקירתי ודרישתי ישוב לפסוקים הרבה. שהם כחידה בלי פתרון. והנה אמרתי דרך משל שעיר בעלה (קרית בקרית יערים) נמנה יהושע ט"ז ס' בחשבון ערי יהודה. ושם כסי"י"ח כ"ח בחשבון ערי בנימין. וכשהביאו הפלשתים הארון לבית שמש וה' הבה בעם מכה גדולה עד שישלחו ליושבי קרית יערים רדו העלו אותו אליכם והם באו ולא יראים, כמה כמחו יותר מיושבי בית שמש, אנשי קרית יערים באו ויעלו הארון אל בית אבינדב בגבעה שהיא עיר אחרת כשבא שאול והגבעתה היא גבעת אלקים וימצאו שם דודו ולא נזכר שהלך לביתו גבעת בנימין. ואחר שמצאתי בעזר האל מקום גבעה ומקום קרית יערים, ובידיעת אופן ומהות מושבתם וגבולותם יתורצו כל התמיהות אלה בסגנון אחד, כשאבאר אי"ה במקומו, וכן ביהושע י"ב ל"ד הזכיר שנפתלי פגע מים באשר וביהודה הירדן מזרח שמש. וכבר הקשו כל המפרשים איך יגיע יהודה עד הירדן בגבול נפתלי. וכן הספיקות והתמיהות שיש בענין פירוש עבר הירדן. שמוכח מפסוקים שגם חלק דרום א"י ואפילו המדבר וגוי הוא בכלל עבר הירדן וכן יש ספיקות ממש בכל חלק שבט ושבט. וברוך העוזר כי יבוא הכל על נכון כשאבאר לקמן אי"ה כל אחד במקומו. ואחר שהחלתי לחקור ולדרוש בארץ יצאתי מגבולי וגדרי לחקור ולדרוש קצת ארץ בני קדם וארץ הצפון שנער ובבל ואישור וגוי ובעזר האל גם פה מצאתי דברים יקירי הערך אשר בהם יפורשו כמה פסוקי אנ"ך ומאמרי הש"ס וה' ינחני בדרך האמת.

הקדמת המחבר.

הפעם אודה את ה' כי זכני להוציא גם תכזאות ותוצאות ומעשה הארץ אשר טפחתי ורביתי ביגיעה רבה. והנה כל דברי בשמות המקומות יסודם על ג' דברים: א) ע"פ המציאות אשר חקרתי ודרשתי בכל אפשרי. ב) ע"פ דברי חז"ל אשר עינתי וחפשתי בהם בבבלי ובירושלמי תוספתא מדרשים ספרא ספרי מבילתא פסיקתא רבתי כו' זוהר כו'. ג) ע"פ דברי חכמים מחקרי הארץ מזמן יוסיפון (כספר יוסיפון לרומיים) עד זמן הזה. וידוע תדע שלקטתי גם מדברי אייזעביאזס כומר (בישאף) בעיר קיסרין בזמן קאנסטאנטין (4090), גם מדברי היראנימוס שהיה בארץ (4146) שחברו (בלשון יונית ולטינית) ביאור רחב משמות המקומות אשר נמצאו בארץ בימים ההם וגם מה שנודע להם משמות המקומות שכבר אנכי זכרם מהארץ בזמננו, ומצאתי בהם דברים יקרי הערך שהם ע"פ האמת שמסכימים עם דברי חז"ל ועם המציאות (ואף שלפעמים הרבה מצאתי שגגה ומעות בדבריהם). ואל יפלא בעיני הקורא כי ימצא בדברי לפעמים שם מקום א' שזכר תכונתו במקומות הרבה, כי הוא דרך חקירה לחקור על תכונת מקום א' אולי תכונתו פה אולי פה כדרך המחפש ומבקש דבר מה, שילך הנה והנה למצוא מבוקשו, אף שמן הנמנע למצוא בכל המקומות כ"א במקום א'. אכן בכיאר שמות האומות (כפרק תולדות בני נח) שכתבתי לפעמים (ע"פ התרגומים והמבארים) שם אומה א' במדינות שונות במזרח ובמערב צפון וים הוא מוסכם ע"פ המציאות כי פן ואולי התישבו מאומה זאת במדינה ההיא ומהם הלכו למדינה אחרת. הנה אמרתי דרך משל בשם "כתים" כתבתי שהם במדינת איטליא ובמדינת מאצעדאניא וכאי קפרוס (ציפערן), ונמצא סמך לדבר לכל מדינה ומדינה הנזכרת, ומוכח שהלכו בני כתים למדינות שונות, ואולי [כן] הדבר בכל אומה ואומה. ולפעמים הוכרחתי לקצר במילין (לבל לצאת מגדר) ובעזרה בחלק ד' אוסיף על דברי, וביותר על חלק ב' ב"מעשה הארץ" אשר אספר מעשים נוראים ונפלאים ממלכי ומושלי ושופטי וגויי הארץ

ב

הקדמה

הזאת אשר ישמעתי וראיתי (ואם יגזור ה' כחיים אחבר ג"כ ציור מכל מקומות הארץ (לאנדר קארטע) ליתר הכיאות).

והנה ידוע ידע הקורא כי טרחתי בכל אפישורי ובעז"ה דברי ע"ם המציאות והאמת. וידע נאמנה אם ימצא בדברי מחקרי הארץ (וביותר אשר לא ראו את הארץ) דברים שאינם מסכימים עם דברי לא יאבה ולא ישמע לה, כי כל דבריהם בדרך אומד הדעת. כי מי שלא ראה את המציאות ולא ידע דברי חזו"ל אי אפשר להגיע לתכלית המבוקש (וכן העידו ג"כ בפני חכמי העמים אשר באו ממדחקים הנה לחקור ולחפור את כל הארץ, והראיתי להם באיתות ומופתים כי ימששו בעור באפלה אם לא יזכו לדעת ג"כ דברי חזו"ל, ויאמרו לי: בן דברת, יהי' ה' עמך למהר להפיץ מעינותיך חוצה, כי אין ספר כמוהו בידינו שהמחבר ידע המציאות ודברי חכמיכם וגם דברי חכמינו כאשר שמענו וראינו כך). ואמת אניד כי בושתי וגם נבלמתי באמרם לי כי דרשו פעמים הרבה מחכמי ב"י הן בחזו"ל והן בקדש על הידיעה הזאת ואין מגיד להם, כי לא ידעו ארץ נחלת אבותיהם, ואשר הם יושבים בה. ולא ידעו מה הוא בימין, ואיה חלק בנימין ולא מגבול בני (צבעון) [גבעון]. וגם לא מתכונת שמעון. ולמה יגרעו חכמי ב"י מחכמי העמים אשר יעלו ויבאו מידי שנה בשנה ממדינות רחוקות לחקור ולדרוש על תכונת הארץ? למה נחלתינו לזרים ועל מה אבדה הארץ? בשנו מאוד כי עזבנו ארץ. ציון היא דורש אין לה. הלא נאמר (במדבר י"ד ל"א) והביאתי אתם וידעו את הארץ. הנה מוכח שגם ידיעת הארץ מעלה וזכות היא. ואמרינן במסכת נדרים (כ"ב ע"ב) אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה של א"י הוא.

ועתה דרשו את הארץ אשר ה' דורש אותה. ואת שלום העיר אשר בחר ה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

נכתב פעם"ק ירושלם תו"ב בחדש השלישי תר"ה לפ"ק.

פרק א'

גבולי ותחומי הארץ

ב ע ז " ה .

בברית בין הבתרים אמר ה' אל אברהם (בראשית ט"ז י"ח) לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת. ואל משה אמר (שמות כ"ג ל"א) ושתתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר⁽¹⁾, וכן נאמר במשנה תורה (דברים י"א כ"ד) מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם. וכן נאמר ליהושע (יהושע א' ד') מהמדבר והלבנון הזה⁽²⁾ ועד הנהר הגדול נהר פרת וגו' יהיה גבולכם. והנה הבטיח ה' פעמים הרבה שגבול הארץ יהיה עד נהר פרת, ויש לחקור למה לא הגביל כן בפרשת אלה מסעי (במדבר ל"ד ב') זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה וגו', וגבולים הנזכרים שם הם רחוקים הרבה מגבולים הנזכרים לעיל בברית בין הבתרים וכו', וצדד וזשרון וחצר עינן רחוקים הם

(1) ולא שהם נקודות הקלוות הנכוונות כי מלאנו פעמים צפוק מן וגו' עד וגו' ואין הבונה נקודות ובצלות הקלוות מכוונות, כוונ(דברים כ"ט י') וחוטב עניך עד שואב מימך, וכן (שמואל א' ט"ו ג.) והנחה ונאיש עד אשה ונעולל ועד יונק מסור ועד שה ונגנול ועד סמור .
 (2) ואין תיבת הזה הובחה שיהושע עמד סנוך ללבנון כי הוא דבר ה' ונלא בל הארץ כבודו ואף גם כי לנו הוא צנרחק רב צמאמר ה' נאמר הזה. וכן מלאנו שמשא אונר (דברים ג' כ"ה) ההר הטוב הזה ואף שעדיין היה רחוק מהרי א"י. ואולי נאמר ציהושע הלצנון הזה לפי שהזכיר ג"כ נהר פרת שהוא רחוק הרבה וצערך נרחק הפרת נאמר על הלצנון הזה. ונפלאים צעיני דברי הגאון צצילאורי הגבולין צספר יהושע וז"ל "והלצנון זה מזרחו של א"י הקרוב לכל דרום ולכן אונר הזה ששם היו עומדים" עכ"ל, כי לא נמלא צשום נקום הר הלצנון כלל מזרחית דכוונת א"י

ד תבואות פוק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מנהר פרת כאשר אבאר אי"ה במקומו ולמה הגביל גבולות חדשות?
 ונראה לי שגבולות הראשונים הן תכלית התפשטות ידי
 בני ישראל בארץ הזאת, וזה שאמר [ישמות כ"ג ל'] מעט מעט
 אנרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ וישתי את גבולך
 מים סוף ועד ים פלשתים וגו', והכונה אחר שפרו ורבו וירכ
 מספר בני ישראל ויש לאל ידם לנחל ולהושיב את כל הארץ
 אז ישית גבולם עד נהר פרת וגו'. והנה כשנכנסו לארץ עדיין
 לא יכלו לנחל ולהושיב את כל הארץ עד פרת לכן הגביל הקב"ה
 גבולות הארץ במדה קטנה כפי ערך מספרם. וכונתו העמוקה
 היתה שהם יגרשו כל גויי הארץ אשר בתוך הגבולים אלה וישבו
 בארצם ולא ישאר מקום בלא ישוב ולא ירכ חית השדה. אכן אחר
 זמן מה, אחר שיפרו וירבו יתפשט ויתרחב גבולם עד פרת וגו'.
 ובאמת תחת ממשלת דוד ושלמה (וכן בזמן הורדוס ומלכי
 החשמונאים) הגיע גבול הארץ עד נהר פרת (על זמן לא כביר)
 וכבר קיים אז הכטחתו האל הטוב¹.

ספרי סוף פרשת עקב בפסוק כל המקום אשר תדרוך כף
 רגלכם בו לכם יהיה, ואם ללמוד על תחומי א"י הרי כבר נאמר
 מן המדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת, ומה ת"ל אשר
 תדרוך כף רגלכם? אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ מן
 המקומות האלה הרי הוא שלכם. או אינו אלא רשות בידם
 לכבוש חו"ל עד שלא יכבשו את הארץ? ת"ל וירשתם גוים
 גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם
 בו לכם יהיה, שלא תהיה א"י משומאה כגלוליהם ואתם חוזרים
 ומכבשים חו"ל. אלא משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל.
 הרישכבשו חו"ל מנין שהמצות נוהגות שם? הרי אתה דן נאמר
 כאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור כאן מצוות נוהגות

¹ ואף שהגיע גבול הארץ ציננים ההם עד כהר פרת לא נתחייבה
 צוננות הארץ ונדלורייתא צתחום הארץ ההיא כ"א מה שהוא צתוך
 גבולי פרשת חלה ונסעי, ונה סחוץ לגבולות חלה חייבים דוקא ודרצקן
 בנוו שארריך לקוון אי"ה.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ ה

שם אף להלן מצות נוהגות שם. וא"ת מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם? אמרו דוד 'עשה שלא כתורה, התורה אמרה מכשתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש חו"ל, הוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארנ"ה ואר"צ ואת היבוסים שהיה סמוך לירושלים לא הוריש, א"ל הקב"ה סמוך לפלטירין שלך לא הורשת האיך אתה חוזר ומכבש ארנ"ה ואר"צ עכ"ל, (וכן הוא בירושלמי פ"ב דחלה [ה"ב] וכן הביאו התוספות כמסכת גיטין דף ח' ע"א [ד"ה כבוש יחיד].

הנה יצא לנו מספרי הנ"ל שאם לאחר שכבשו כל א"י דהיינו גבולי פרשת אלה מסעי) יכבשו אף בחו"ל, הרי הוא בא"י לכל דיניה, בתנאי שלא נשאר בא"י מקום שאינו נכבש, אכן אם נשאר שם איזהו מקומות שלא נכבשו לא הגיע [הכבוש בחו"ל] לכלל א"י, ומאחר שהוא על כל פנים [בכלל] הכמת ה"ל כל מקום אשר תדרוך וגו', יצא מכלל חו"ל, והוא ממוצע בין א"י ובין חו"ל לענין קדושה ודיני הארץ ונקראת סוריא כאשר אבאר א"ה לקמן באריכות. ואוביח לקמן בפירושי גבולי פרשת אלה מסעי שלא כבש יהושע כל חלק הארץ בתוך גבולים אלה, ונשארו חבלים וערים שלא כבשו, כי לא כבש כ"א עד לבא חמת (1) וצידון רבה, ומישם עד הר ההר, שהוא סוף הגבול הצפוני, נשאר בלא כבוש אף

(1) ונלחנו צירצעים צן יואש ונלך ישראל הוא הסיצ חת גבולי ישראל ונלחו חנות עד ים הערבה כדבר ה' וגו' [מ"צ י"ד כ"ה], ומאחר שנלחו הסיצ ונכח שכבר היה גבול ישראל עד לצוא חמת והוא כיצוס יהושע. וזה לשון ירושלמי פ"ב דחלה [ה"ב] רבי חנניה ורבי מנחם חד אמר כל מה שכבש יהושע כבש זה וחרנח אמר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה עכ"ל. ולקמן אכתוב שלצוא חמת הוא העמק הגדול שצין הר הלצנון וצין וול הלצנון (אנטי לצנון) והוא מוסך הרבה, סגס רחוב וליש סמוכים לעמק ולצקעה זאת, וללד לפון היה מוגיע סמוך לעיר חנון (חום). ולכן לא ידענו כונת "לצוא חמת" הנזכר אלל ירצעים, אם הכונה על לך דרום עמק זה לא כבש יותר מיהושע,

ו תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

שהוא בתוך גבולים הנזכרים בפרשת א"מ, ולא ישבו בני ישראל בימים ההם כ"א עד גבול צדון רבה, ולאחר זמן התפשטו והגיעו עד הר ההר. ועם כל זה בכלל כבוש יהושע נקראת, אף שלא כבוש יהושע, מאחר שהיא בתוך הגבולים הנזכרים בגבולי התורה. ולאחר שגלו בעונות מהארץ בשעת החרבן ונתכמל קדושת הארץ ועלו שנית מארץ בבל ולא יכלו לכבוש כמו בעלית יהושע, ונשארו מקומות הרבה בלא כבוש. והמקומות שכבושו נקראים כבוש[שני] או תחומי עולי בבל כאשר אבאר אי"ה לקמן באריכות. והנה נמצאים שלשה גבולים : א' גבולי עתידות(עד פרת ונוו). ב' גבולי פ' אלה מסעי, והם נקראים ג"כ גבולי עולי מצרים. ג' גבולי עולי בבל .

ועתה אבאר לשון מתניתין בענין זה : שביעית פ"ו מ"א : ג' ארצות לשביעית כל ישהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד, וכל ישהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל לא נעבד, מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד עכ"ל .

חלה פ"ד מ"ח : ר"ג אומר שלש ארצות לחלה מא"י ועד כזיב חלה א"י ומכזיב ועד הנהר ועד אמנה ב' חלות א' לאור וא' לכהן וכו', מן הנהר ועד אמנה ולפנים ב' חלות וכו' עכ"ל.
כזיב הוא אכזיב הנזכר (יהושע י"ט כ"ט) בערי אשר והוא ידוע עד היום לצפון עכו (על שפת הים) במרחק ג' ישעות וקוראין לו בלשון ערבי "אלזיב". והנה מוכח שרוב הישגוים שיש בגבולי תחומים אלה הוא לצד צפון, אכן בצד הדרום כמעט תחומי עולי מצרים הם תחומי עולי בבל ושם א"י בלא ספק, לכן נזכר במתניתין מארץ ישראל עד כזיב, אכן לצפון כזיב לא עלו בני הגולה להחזיק .

כי גם יהושע כבש צעל גד צקעת הלצנון (והוא לפי דעתי מחוז ליש כאשר חזאר צוקומו) ואם הכונה על כל צפון עמק זה כנאל כבש יותר מיהושע, וזה טעם מחלוקת שצין ר' סגניה ורצי מנאל .

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ ז

אמנה הוא הר ההר כמו שאפרש לקמן במקומו שהוא לדרום עיר "טראבלום אלשאם" (טריפאלי), ורחוק מכזיב כמהלך ג' ימים ויותר. אולם הנהר הנזכר יש לחקור איזה הוא, כי נהר פרת אי אפשר לוטר כי ידוע שלא הגיעו עולי מצרים (יהושע) עד פרת. והרמב"ם ובעל כפתור ופרח [פרק י"א *] (וכן הביאו בעל תוספות יו"ט) כתבו שהוא נחל מצרים (ואדי אלערישי) עיין במקומו. אכן לא מובן לי, הלא הוא בצד דרומית מערבית א"י, וכפי שאמרתי שבצד הדרום בדרך כללי ב' גבולים (עולי מצרים ועולי בבל) שוים ולא מפרש מתניתין צד הדרום, שהוא נכלל בכלל מארץ ישראל כמו שאמרתי, ועוד לפי פירושם שהוא נחל מצרים עדיין לא נדע הגבול בצד המזרח, כי הר ההר ונחל מצרים שניהם בישפת ים הגדול הם, והתנא כא לפרש ולהודיע לנו כל שהחזיקו עולי מצרים, ולא הזכיר כ"א צד א', צד המערבי. ולא נדע עד היכן החזיקו בצד המזרח?

לכן נראה לי שהנהר הוא נהר פרפר (כמו שנאמר [ג"ב ה' י"ב] אמנה ופרפר נהרות דמשק), ואכתוב לקמן במקומו שנהר זה יוצא אצל כפר "פיגי" (פידשי) שהוא סמוך לעיר הנקרא עד היום "דיר ענון" והוא לפי דעתי חצר עינן (כי חצר בלשון ערבי דיר) שהוא נקודת צפונית מזרחית כאשר אבאר לקמן. ונהר זה מושך דרומית מזרחית, והוא סוף גבול צפונית מזרחית עולי מצרים. וכונת המתניתין מכזיב עד אמנה היא נקודת צפונית מערבית ומכזיב עד הנהר היא נקודת צפונית מזרחית והם נקודות תחומי עולי מצרים בצד הצפון כאשר אאריך לקמן במקומו.

והנה מה שאמרינן במסכת גיטין (דף ח' ע"א) דתניא איזהו ארץ ואיזהו חו"ל כל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים א"י ומטורי אמנון ולחוץ חו"ל וכו', ר"ל א"י בתחום עולי מצרים אבל תחום עולי בבל לא מתפשט (הרבה) לצפון כזיב.

ולפי לשון הש"ס שם משמע שעד כזיב לאו דוקא, כ"א הנקודה האמתית [של] תחום עולי בבל (ר"ל שהוא א"י ממש שמהורה

(* בתוצאותנו עמוד רמ"ז)

ח תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מטומאת ארץ עמים וחייבת בתרומות ומעשרות) היא דוקא עד עכו ומעכו לכזיב היתה רצועה אשר לא טהורה, וזה שאמרו שם [ז' ב'] היה מהלך מעכו לכזיב משמאלו למערב¹) הדרך טמאה משום ארץ העמים ופטורה מן המעשר וכו' מימינו למזרח הדרך טהורה משום אה"ע וחייבת במעשר ובשביעית עכ"ל. וכל זה מכבוש עו"ב שלא היה לאל ידם לגרש שם גויי הארץ או שמצאו שם קברי העמים אבל עד עכו א"י ממש וטהורה היא לפי שלא הניחו שם מעמי הארץ (בדרך כללי דוקא כי בדרך פרטי נמצאים כותיים באיזהו מקומות אף לדרום עכו) כשאפרש לקמן.

אבל בכבוש הראשון בעולי מצרים היתה כל הארץ ארץ טהורה וחייבת בתרומות ומעשרות ובשביעית ולא היתה בה רצועה אשר לא טהורה.

ועתה אנאר תחום וגבול עולי מצרים הנזכרים בפרשת אלה מסעי, ושרם אחל לדבר אחקור אם עבר הירדן המזרחי בכלל א"י הוא לענין קדושת הארץ ולענין תרו"מ וכו':

לפי גבולות הארץ בפרשת אלה מסעי מבואר ומפורש שחוט הגבול המזרחי הוא הירדן, וא"כ עבר הירדן הוא חו"ל ממש. אכן אזכיר מקומות מדברי חז"ל אשר מהם מוכח שגם עבר הירדן

¹) כן לריק להיזות וכן הוא בתוספתא דההלות וכן הוא בירושלמי שביעית פ"ו [ה"א] (עין צר"ש סוף מסכ' ההלות שדחק את עלמו בגרסא שלנו). ואודיע שגם הקבלה מסכמת עם הגרסא הנכונה שכתבתי כי למזרח עכו נוטה מעט לכפון צורך שתי שעות וחלי עד היום הכפר "יוסיף" (עיין לקמן אכסף) ושמה מוליכים מתי עכו וקוצרים שם, כי ידוע ליושבי הארץ ששם א"י ממש, וזה שאין כן בעכו, ר"ל שאינו מכבוש שכי של עולי צבל. א"כ מוכח שלמזרח עכו אינו ארץ העמים וטהורה היא וחייבת בתרו"מ, וזה לפי הגרסא שכתבתי, ולפי הגרסא שצ"ס שלנו נהפוך הוא שלמזרח עכו עמאה וזה חולק על קבלת יושבי הארץ, לכן אין ספק שגרסת הירושלמי והתוספתא היא הנכונה וכן יש להגיה. [עיין כפתור ופרח פ"א בתוצאותנו עמוד רע"ו(הערה)].

תבואות סדק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ ט

המזרחי הוא בכלל א"י. ואח"כ אזכיר מקומות אשר מהם מובח להפך שהוא חו"ל. ובעזר האל אנריע ביניהם:
א. מסכת בתרא (דף ג"ו ע"א) אמר ר"י א"ש כל ישהראו הקדב"ה למשה חייב במעשה לאפוקי מאי? לאפוקי קני קניזי קדמוני, תניי ר"ט אומר נפתוחא¹ ערבא ושלמאוו. רי"א הר שעיר ועמון ומואב רש"א ערדיסקוס² אפיא ואספמיא עכ"ל.

¹ נפתוחא לא ידעתי וזהו. ונצרחשית רצה פרשה ט"ד הגרסא צותייה*) והיא נכונה ופוכתו חרץ קדר (ובל כשיאי קדר יחזקאל כ"ז ב"א חרגס יצ"ע רצרי נצט והוא נציות) ויוסיפון קוראו נאצאטיא. וצירשלעי שציעית פ"ו [ה"ח] הגרסא נצטיא. ערצה קדר נציות כולם צנוחוז או סמוכים זה לזה (ועיין ישעיה ס' ז' וצחרגוס יצ"ע), ותכונת מדינות חלה הם צארץ ערצ אשר אזכיר צמוקוס אחר.

שלמאה חרגוס של קני (עין וזה שכתצתי צטס מדין).

² יש לדקדק שצחוספתא דחרומות (פ"צ) [פ"ג] משמע שצערדיסקוס היו מפרישין ועשר וכאן משמע שפטור? לכן נראה לי של"ל דרווסקוס וכן הגרסא צו"ר הכ"ל והוא חרץדמשק (דרמשק ד"ה או י"ח הו) ומלחתי צירושלמי שציעית הכ"ל אפיא ואספמיא ודמשק עכ"ל. ומסכי ערוצין דף כ"ע ט"א מוכח שצכונות חרדיסקא סמוכה לעצפין (עין עוב) צמחת הר תצור עיין לקמן פרק ג' צראש מאמר "שמות חלק ישכר הסוכרים צצרי חכ"ל".

אפיא הקשו החוספות וז"ל תינה דמשמע אפיא צחו"ל היא וא"כ ה"ק צפרק זה צורר [סנהדרין כ"ו א'] ר"ח צ"ו ור"ט צ"י הו קחזלי לעצר השנה צעטיא, והחגי צפ"ק דסנהדרין [י"א צי] דאין ועצדין חלל ציהודה וכו' ע"ס. ולפי דעתי לא קשה כלל, עטיא צא"י כונו שאמרינן צמסי גיטיין דף ד' ע"צ עיר א' היתה צא"י עסקיות שמה(והיא עטיא צהצרת יוכית נקרחת עקיות כוודע) וכן נזכר צמסכת יצמות (דף קכ"א ע"א) ונעשה צעטיא. ובהיום נשאר זכרונה צארץ בלשר לצאר צמוקונו ושם קחזלו לעצר השנה חף שהוא צגליל כמו שאכתוב

* צמד"ר לפנינו הנורסא: "ניטייה" (העורך),

י תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

וסיריש הרשב"ם כל ישהראה הקדב"ה למשה בשעת מיתתו דכתיב ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן, חייב במעשר דהם [הם ז'] עממים הכתובים בכל מקום אבל קני קניזי וקדמוני שנתנו לא"א בין הבתרים לא יתחייב במעשר לעתיד לבוא (עיין בפרשת דברים להרב בעל משנה למלך דרך ו') תניא ר"מ אומר כולו הני תנאי בפירוש קני קניזי וקדמוני פליגי עכ"ל. וזה לשון התוספות שם [ד"ה כל ישהראהו] שפי הוה ליה למינקט מה שתחם באלה מסעי שמנה עירות ישראלי המיצר ושם מפורש היטב תחום של א"י עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריהם דמישמע ישכל מה שזכר בפרשת אלה מסעי הוא מה ישהראה

במקומו. ומה שאמרינן אין מקדשין אלא ביהודה, לאו דוקא יהודה ב"א שר"ל צא"י אצל לא צחו"ל. וכן פסק הרמב"ם בהלכות קה"ח (פ"א ה"ח) אין מחשבין וקוצעין חדשים ומעצרין שנים אלא צא"י עכ"ל. וכן אמרינן בירושלמי סנהדרין פ"א [ה"ב] מעשה צב"ד קריות של בית רבי שנכנסו לעצר השנה צלוד וכנסה צהן עין רעה ומחו בולם צפרק א', מאותה שעה עקרוה מיהודה וקצעה בגליל עכ"ל. וכן אמרינן במסכת ר"ה (דף כ"ה ע"א) א"ל רבי לר' חיי זיל לעין עב וקדשיה לירחא וכו' והוא בגליל כשאכתוב במקומו.

אכן אס"א היא שם מדינה צהרץ אנטאליא (קלייכאזיען), ומדינת אס"א בולל מדינת וויזיא לידיא ופריגיא באשר אצאר צוקוס אחר. (ועל שם מדינה זאת נקרא כל חלק הארץ אס"א) והוא סמוך למחוז היס ארכיפיללוגוס. וכן נאלצו בירושלמי סוף מסכת כלאים [פ"ט ה"ד] ר"מ ונת צאס"א. וכן צבראס"ית רבה סוף פ"ו ל"ו נזכר שר"ע היה צאס"א וכן שם פ' ו' ר"י צר"ת צר"ת דכפר חב"ן היה צאס"א כו', ועתיד להכלל בכלל א"י אצל אין לו קדושת הארץ ואינו חייב צתו"מ*.) אספמיה ענו"ש לקמן צימני הארץ.

* אין ספק כי בא"י היו עיר בשם "אס"א" אך גם בחו"ל היו ערים שנקראו בשם "אס"א" וראה מאמר "אס"א" להרה"ח מאיר איש שלום במאספנו השנתי ירושלים פרק ה' ח' ברת א' עמוד 46

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ יא

למישה וזה ודאי אינו כי ודאי הראה לו יותר כאשר אבאר בסמוך.
והנה נזכר שם את הגלעד ועד דן ומוכח שגלעד חייב
במעשר, ומפסוקים ייחזיק מוכח שגלעד שם הכולל על כל
עבר הירדן המזרחי.

במדבר (ל"ב כ"ו) שפינו נשינו וגו' יהיו שם בערי הגלעד.
שם שם כ"ט ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזת.
יהושע (כ"ב ט') וישבו וילכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט
המנשה וגו' ללכת אל ארץ הגלעד וגו'.

שם שם י"ג וישלחו בני ישראל אל בני ראובן וגו' אל
ארץ הגלעד. שם שם ט"ו ויבאו אל בני ראובן וגו' אל ארץ הגלעד.
שם שם ל"ב וישב פנהם וגו' מאת בני ראובן וגו' מארץ הגלעד.
שופטים כ' א' למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד. יחזע ו' ח.
גלעד קרים סועלי חון וגו' ודכסינן צמסכת מכות י' טו על כל עזר הירדן.
מכל הפסוקים אלה מוכח שגלעד הוא שם הכולל לכל
עבה"י המזרחי חלק ראובן וגד וחצי מנשה. א"כ מוכח שכל
עבה"י הוא כא"י וחייב בתרומ"ע.

ב. מסכת שביעית פ"ט משנה ב' שלש ארצות לביעור
יהודה ועבר הירדן והגליל. ואריך לקמן בכיבור מתניתין זאת
והראיתי שיש ב' משמעות בכונת עבר הירדן המזרחי והמערבי.
ולפי שיטת הירושלמי והתוספתא מוכח שכונת המתניתין על עה"י
המזרחי חלק ראובן וגד, א"כ מוכח שבעה"י כל חומרי ודיני
שביעית נוהגות, והרי הוא כארץ ישראל ממש.

ג. מסכת ביכורים פ"א ט"ו ומזיתי השמן מעבר הירדן ר"י
הגלילי אומר אין מביאין ביכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת
חלב ודבש, ומוכח שהולק דוקא על ת"ק לענין בכורים שנאמר
בהם ארץ זבת חלב ודבש אבל לשאר דינים הרי הוא כארץ
ישראל ממש (עיין במהרי"ק סימן קכ"ב). וכירושלמי סוף פ"א
[הי"ב] הוסיף טעם אחר וז"ל תני אשר נתת לי לא שנמלתי לי
מעצמי, מה ביניהן? אמר ר' אבין חצי שבט מנשה ביניהן מאן
דאמר אשר נתת לי ולא שנמלתי מעצמי חצי שבט מנשה לא

יב תבואות פרק א' גבולי ותתימי הארץ הארץ

- נמלו מעצמן מ"ד ארץ זבת חו"ד אפי" כן אינה ארץ זבת חו"ד עכ"ל.
- ד. בירושלמי שביעית פ"ו [ה"א] שהזכיר תחומי עולי בכל והזכיר בתוכם קנת הישבון יבוק נחל זרד יגר שהדוחא, וידוע לכל מנין שמקומות אלה בעבר הירדן הם, וכבר ידוע שהוקא בכל המקומות שהחזיקו בהן עו"כ נוהג שביעית ותרו"ם וכו'.
- ה. מסכ' ערכין. (דף ל"ב ע"ב) שאין יוכל נוהג לאהר שגלו שבט ראובן וגדונו דכתיב וקראתם דרוך בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו (מתוכה) [מקצתן] וכו' עכ"ל.
- א"כ מוכח שעכה"י בכלל א"י הוא ויש לו דיני א"י ממש.
- ו. במסכת ע"ז דף נ"ח ע"כ ריש לקיש אקלע לבצרה וכו' אל [וכו'] זיל הדר בצרה לאו היינו בצר וכו', הגה מוכח שבצר במדבר לראובני חייב בתרו"ם.
- ז. במסכת כתובות דף ק"י ע"א ג' ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן והגליל, מוכח שעכה"י הוא במדרגת יהודה שאין מוציאים ממנו ליהודה, א"כ א"י ממש הוא.
- ויש עוד מקומות הרבה בש"ס ובמדרשים שמוכח שעכה"י א"י הוא ודי באלה.
- ועתה אביא ראיות להיפך שמוכח שעבר הירדן אינו בכלל א"י:
- א. כמו שכתבתי כבר שמפסוקי גבולי הארץ בפרשת א"מ מוכח שהירדן הוא חומ הגבול המזרחי וא"כ עכה"י חו"ל הוא.
- ב. נזכר פעמים הרבה שמשו רבינו לא בא אל הארץ ומת בחו"ל. הנה מוכח שעכה"י אשר שם קבורת איש האלקים הוא חו"ל.
- ג. ביהושע כ"ב י"ט נקראת ארץ ראובן וגו' ארץ טמאה, ואם הוא א"י חלילה לקרוא כן, ומוכח שהוא חו"ל.
- ד. בירושלמי סוף חלה[פ"ד ה"ח] מחלוקת אם הירדן א"י או חו"ל ע"ש. והנה המחלוקת דוקא על הירדן בעצמו אבל עבר הירדן המזרחי כולי עלמא מודו שהוא חו"ל.
- ה. וזה לשון תורת הכהנים פרשת אמור פרק י"א כי תבאו יבול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ המיוחדת, עכ"ל. מוכח שעכה"י אינו בכלל א"י שהיא ארץ המיוחדת.

תבואות פרק אי גבולי ותחומי הארץ הארץ יג

ו. בפרקי דה אליעזר פי"ז אמר לו (הקב"ה לדוד המלך)
אתם בארץ והוא בחו"ל עכ"ל. ושאל נקבר ביבש גלעד, מוכח
שגלעד חו"ל יחשב .

ז. תוספתא ריש גיטין עבר הירדן כא"י לגיטין עכ"ל.
מוכח דוקא לענין גיטין הוא כא"י אבל לא לדינים אחרים .

ח. בנדרים דף כ"ב ע"ב נזכר שם שעדיין לא עברו את הירדן
(לכוא לא"י) עכ"ל. מוכח שעבה"י אינו בכלל א"י (ועיין הר"ן שם).

ט. אמרינן במדרש תנחומא בפ' מטות וז"ל וכן אתה
מוצא בכני גר וכני ראובן שהיו עשירים הרבה והיה להם מקנה
גדול וחבבו את ממונם וישבו להם חו"ל לכך גלו תחלה מכל
השבטים שנאמר (דבה"א ה' כ"ז) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי
שבט מנשה עכ"ל. מוכח שעבר הירדן המזרחי הוא חו"ל.
ויש עוד ראיות אחרות ודי בתשעה אלה .

ולחיתר ספק זה ולישב הסתירות אקדים כמה הקדמות
אכן הכל בקצור נמרץ :

כשנכנסו ישראל לארץ בזמן יהושע וישבו בה נתחייבו מדין
התורה בתרומות ומעשרות וכוי בדגן תירוש ויצהר דוקא. גם
נתחייבו דוקא להפריש מן הטבל שהוא ודאי אבל לא מן הספק שהוא
דמאי . גם דוקא זרעך ולא הלקוח . וכשיביעית הספיחים מותרים
אכן הם החמירו על עצמם להפריש תרומ"ע גם מפירות האילן
ומירק. גם החמירו להפריש מן דמאי וגם הלקוח, וכשיביעית הספיחים
אסורים. וכל זה דוקא בגבול א"י ממש דהיינו תחום עולי מצרים
הנזכר בפרשת א"פ. אכן המדינות שהם חוץ מתחומים אלה דהיינו
עבה"י המזרחי וסוריא כו' הם פטורים מדאורייתא מכל וכל, אכן הם
נהגו להפריש מדברי סופרים מה שחייבים בא"י מדאורייתא כמו
שזכרתי (אבל מה שבא"י פטור מן התורה אפשר¹) לא החמירו במדינות
הנזכרים) כמו שאמרינן במסכת ידים פ"ד מ"ג מקובל אני מריב"ז

¹ צענין שידוע שהפירות נתגדלו צפוריא גזרו על דנחאי אף

צפוריא (דנחאי פ"ו מ"ח) אף שדנחאי צל"י ודרבנן כמו שכתבתי.

יד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

שישמע מרבו ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית עכ"ל ע"ש. (ועיין בדברי כסף משנה ריש הלכות אישות שאף מה שמקובל הלכה לממ"ס נקרא מדברי סופרים ואינה מדאורייתא).

ולאחר שנחרב הכית בעונות ונלו מארצם ובטלה הקדושה ושבתה הארץ ועלו בני הגולה והחזיקו שנית במקומות ירועות חזר הדבר לבמו שהיה בתחילה. הכונה שחויבו מן התורה כמו בזמן יהושע באופנים שכתבתי לעיל (והוא שיטת רוב הפוסקים החולקים על הרמב"ם שכתב שאפילו בזמן עזרא הכל מדרבנן). אכן דוקא במקומות שהחזיקו בהן והן בדרך גבולי התורה פרשת א"מ, אבל במקומות שלא החזיקו בהם ואף שהם בתחום עולי מצרים, או וכ"ש במקומות שהחזיקו חוץ לגבול עולי מצרים, וכ"ש במקומות שלא החזיקו והם חוץ לגבול אינם חייבים מן התורה כ"א מדרבנן. והנה מכזיב עד הר הר וחצר עינן לא החזיקו בדרך כללי) אבל הוא בתחום התורה דהיינו בתחום עולי מצרים.

עבר הירדן המזרחי החזיקו (ברוב ולא בכל) כנזכר בירושלמי שאריך לקמן במקומו אי"ה שהזכיר המקומות שהחזיקו בהם עו"ב) אכן הוא חוץ לגבול התורה.

סוריא (אשר אבאר לקמן) לא החזיקו. והוא חוץ לגבול התורה תחום עו"מ (חוץ מארם בית רחוב שהוא בתחום א"י כאשר אבאר במקומו) וכן בעמון ומואב כו' לא החזיקו.

וכן היו נוהגים כל זמן הבית בית שני שבמקומות שהחזיקו עו"ב והוא בתוך תחום התורה חייבים להפדיש מדאורייתא, ובשאר מקומות ספרישין דוקא מדרבנן.

אכן אחר חרבן הבית בעונות נתבטל הכל שנית (לענין חיוב מצות התלויים בארץ, לא לענין קדושה) ופטורים מן התורה אפילו בארץ ממש מתרום"ע אפילו דגן תירוש ויצהר וכו' כ"א הכל מדרבנן והוא עד היום הזה. וזה שאמרינן כמה פעמים בש"ס תרום בזמן הזה מדרבנן ל"א אבל קודם החרבן ראי מדאורייתא הוא.

¹ רוב דברי חלפה הם סעם כצ"מ ברוך בעל הסכומה ע"ש היעב.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ מו

והנה המקומות אשר גם בזמן הבית מדרבנן (כגון מכזיב עד הר ההר וכו') הם לאחר החרבן פטור מהכל. או אפשר דוקא מה שהוא מדרבנן גם בא"י ממש כגון פירות האילן וירק וכו', אבל מה שהוא בא"י מדאורייתא נישאר אף לאחר החורבן בחיוב דרבנן דהיינו דגן תרויש וכו' זרעך וכו'. וזה שהתיר רבי בית שאן על מה שאכל ר' מאיר שם (עלה ירק בלא מעשר [חולין ו' ב']¹).

ומדרגות גבולי הארץ כך הם:

א. תחום עולי בכל בתוך גבולי התורה (מרקם עד אישקלון ועד כזיב).

ב. תחום עולי מצרים (מכזיב עד הר ההר ועד נהר פגי²).

ג. תחום עולי בכל חוץ לגבולי התורה (עבר הירדן).

ד. תחום סוריא.

ה. המקומות שהם חוץ גבולי התורה וסמוכים לארץ שלא החזיקו עו"ב (עמון ומואב וישאר מקומות שבעבה"י שאינם נזכרים בירושלמי בתחום עו"ב).

ו. המקומות שהם על יד סוריא (ארץ בכל ושנער וכו'). והנה לענין דיני המצות התלויים בארץ כמעט ב' ג' ד' שווים,

¹ וזה מחלוקת הרמב"ם והראש"ד (הלכות תרומות פ"א ה"ה) שרמב"ם סבור שרבי היתר צ"ח שאין מכל וכל דהיינו חפי' וחרומות דגן תוי"ל כיון שאינו תחום עולי צבל (ולאחר החרבן), והראש"ד חולק ולאמר דוקא ממעשר ירק פטור שהוא מדרבנן אף צל"י חבל חרומות"ע של דגן תוי"ל כוהג מדרבנן חפילו בתחום עולי מלרים.

² ונהה שאמרינן צחוספתא דמעשר שני פ"ב תחומי ח"י שצכתובים נדונים בחו"ל, אל האמר בחו"ל מוס, כ"ח התכח קורא תחום עו"מ כלפי עו"ב בחו"ל, חבל צחמת ח"י הוא לבמה דינים בשפרשתי וכשפרש. חולם צחוספתא צ"ק סוף פ"ח ר"ח צ"ר יוסי אומר תחומי ח"י שצכתובין נדונין כל"י עכ"ל, ולא נזכר שם דעת ח"ק שכוח ר' יוסי שחולק וקוצר שנידונין בחו"ל כנז' צחוספתא דמ"ש הנזכרת, מוכח מדברי ר"ח צ"ר"י להלכה שנידונין כל"י וזה מוכיח לדברי הגמ'.

מז תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

(דהיינו תחום עו"מ ותחום עו"ב חוץ לגבול התורה וסוריא). כמו לענין שביעית נאכל ולא נעבד במחובר הוא ככל ג' תחומים הנזכרים (עין בר"ש שביעית פ"ו מ"א, וכן בתוספות יו"ט שם). וכן לענין להפריש ב' חלות (עיי' ברמב"ם הלכות ביכורים פ"ה ה"ח) וכן לענין דמאי שפירות שלא נודעים מאיזהו מקום הם שסמורים מלהפריש (עין דמאי פ"א מ"ג) ג' תחומים הנז' שווים. אכן לענין קדושה נראה לי שאין ערכם שוה. שתחום עו"מ הוא א"י ממש וכל מי שישב בתחום זה קיים מצות ה' וישבת בה כי הוא תחום א"י ע"פ מצות ה' בפרשת א"מ .

ומדרגה קטנה ממנה הוא עבר הירדן המזרחי במקומות שהחזיקו בה עו"ב דוקא כי הם קדשו כל המקומות שהחזיקו בהן לענין בתי ערי החומה כגון גדר וכו', ומוכת שיש במקומות אלה קצת קדושה אף שהם בעבר הירדן המגביל בין א"י ממש ובין הארץ הנקראת ארץ טמאה .

ופחות מזה הוא סוריא כי הוא דוקא תחום עתידות, וכיבוש יחיד נקרא ולא החזיקו בה עו"ב, והרבה מצות הנוהגות שם הם דוקא בדרך תיקון כדי שלא יצאו מא"י להשתקע שם. והמקומות אשר לא החזיקו עו"ב ורם חוץ לגבול התורה (ואשר שהם גם חוץ לגבולי עתידות כגון עמון ומואב, עיי' בתרא דף ג"ו ע"א) הם במדרגה התחתונה מכולם, והמצות שנהגו בהם דוקא חומרא בעלמא כמו שנזכר שם במסכת ידים ע"ש.

וארץ בבל וישנער הוא חו"ל ממש. ואף שמצאנו שהפרישו שם תרומה כמו שנזכר במסכת ביצה דף י"ב ע"ב אצל רב טובי כר"י דרב נחמיה. וכן במסכת בכורות דף כ"ז ע"א רבה מבטל התרומה ברוב ואכלה בטומאה. וכן במסכת נדה דף ל"ב ע"א שבסומבדיתא נהגו טומאה וטהרות לאוכלי תרומה. וכן אמרינן בירושלמי סוף מסכת חלה [פ"ד ה"י] רבותנו שבגולה הפרישו תרומ' עד שכאו הרובים ובטלו, מאן אינון הרובין תרגמוניא עכ"ל. (לפי דעתי הכונה השורגמאניא"י והיא אומה אכזרית וכבשו ארץ בבל וגזרו גזרות על ישראל ולא הניחו לקיים המצות). כל

תבואות פדק א' גבולי זתחומי הארץ הארץ יז

זה בדרך חומרא כדי שלא תישתכח תורת תרום"ע כמו שמפרישין חלה בחו"ל מטעם זה.

ונחזור לעניננו הראשון בענין עבר הירדן המזרחי : מכל הדברים הנאמרים מוכח שעה"י מדיני דאורייתא חו"ל ממש הוא ונקראת ארץ טמאה ופטור מדאורייתא מכל המצות התלוים בארץ אפילו בזמן ובאופן שמפרישין בא"י בחיוב דאורייתא. וכל מקום שנמצא בש"ס שמפרישין שם תרום"ע וכו' הכל מדרבנן בערך סוריא שהוא ודאי חוץ לגבול תחומי פרשת א"מ ופטור מדאורייתא. ומה שאמרינן במסכת בתרא [נ"ו א'] כל מה שהראה הקב"ה למשה חייב בתרום"ע אין הכל בערך ובמדרגה אחת. מה שהוא בתוך התחום הג"ל ובזמן הבית חייב מדאורייתא, וארץ הגלעד שהראה לו חייב חקא מדרבנן, וכונתו להגביל הגבול שמפרישין בו מעשר הן מצד חיוב דאורייתא הן מצד חיוב דרבנן, וזה כה שהראה הקב"ה למשה (אף שבאמת לא נכלל בראיה זאת לא ארץ סוריא ושאר מקומות שמפרישין מדרבנן). וא"כ לא הספיק לומר כמו שדקדקו התוספות שהול"ל גבולי פי' א"מ. כי בזה לא נכלל עבר הירדן לכן הגביל סימן אחר מה שהראה הקב"ה וכו'.

ומה שאמרינן במסכת ערכין [ל"ב ב'] שאין יוכל נוהג לאחר שגלו שבט ראובן וגו' דכתיב וקראתם דרוך בארץ לכל יושביה וכו' נראה לי שאין כונתם דוקא על ארץ ראובן וגד שהוא בעבר הירדן המזרחי כ"א שעיקר כונתם על שבט זבולון ונפתלי שהם גלו עם ראובן וגד כמו שנאמר (מלכים ב' ט"ו כ"ט) בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אכל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה. וכדהי"א ה' כ"ו ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלגסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה וגו' . והנה מוכח שהכל גלות אחד היה שגם שבט זבולון ושבט נפתלי הגלה אז. וכן

יח תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

אמרינן בפתיחתא איכה רבתי בעת שגלו שבט ראובן וגד כך גלו שבט זבולון ושבט נפתלי עכ"ל (עיין ברלב"ג מלכים שם), ולשון רש"י במסכת ערכין הנזכר בד"ה משגלו שבט ראובן בימי סנחריב עכ"ל לא זכיתי להבין ¹).

והנה דוקא בני זבולון ובני נפתלי הם בכלל שכל יושביה עליה אבל לא בני ראו"ג. ומה שאמרו משגלו בני ראו"ג לאו דוקא כי לא עבורם בטלו היוכלות כ"א עבור זבולון ונפתלי שהם מיושבי הארץ, אכן מאחר שהיתה גלותם עם בני ראו"ג והיתה גלות שלימה גלות גדול ארץ רחבת ידים גדול מארץ זכו"ג אמרו משגלו ראו"ג, אף שהעיקר זכו"ג ²).

וכן מה שזכר במקומות שהבאתי לעיל שבעכה"י מפרישין תרומ"ע וכן שנוהג שם דיני שביעית וכו' הכל הוא מדרכנן כסוריא כמו שכתבתי לעיל. אפילו בזמן ובאופן שמפרישין בא"י בחיוב דאורייתא.

ומה שאמרינן סוף מסכת כתובות [ק"י א'] שאין מוציאין מעכה"י ליהודה ולגליל, ומוכח שהוא במדרגה א' עם יהודה וגליל, נראה לי שעכה"י הנזכר שם אינו עכה"י המזרחי כי החלק שבין ים כנרת וים המלח כמו שאאריך לקמן בביאור מתניתין ג' ארצות לשביעית. אבל עכה"י המזרחי אינה במדרגת יהודה וגליל (כי הם תחום עו"ב ותחום עו"מ), ולפי דעתי יש להכריח לצאת משם ליהודה או לגליל כי דרך חו"ל הוא כלפי יהו"ג. ועם כל זה בעצם הדבר טהורה היא אף שאינה במדרגת

1) עיין סנהדרין דף ל"ד ע"א שנזכר שם ששמונה שמות היו לסנחריב: פול, חגלת, סלנסר, וכו', א"כ משמע שזאת היה גלות ראובן וגד בימי סנחריב.
2) כל דברי הם דרך פשט שהיתה גלות א'. אולם לפי דברי סבז"ל צפדר עולם שהציח גם רש"י (מ"ב ט"ו כ"ט) ולפי לשון פתיחתא איכה רבתי הנ"ל משמע שלא היתה גלות א'. אכן להחיר ולתרוץ קושיא הנזכרת לא יזיק כי עכ"פ היו צ' גליות מאלך א' וכמעט צומן א', כי לא היה כ"א פנים אחדים ציניהן.

תבואות פרק א' יבולי ותחומי הארץ הארץ יט

א"י ממש, וראיה לדבר שהיו שם ערי לויים ובודאי לא ישנו הכהנים בארץ אשר לא שהורה ממש.

וכן מצאתי בספריהם הראשונים: כשעלו בני הגליל לרגל ולראיה ירושלימה היו עוברים דרך עבר הירדן המזרחי כדי שלא יגיעו לתחום הכותיים¹ ע"כ. הנה מוכח ג"כ שעבר הירדן מהור הוא ואינו בכלל שומאת ארץ העמים אף שנקרא בפסוק ארץ שמאה. ואף שהמסע עולי מלכים נקרא ארץ העמים עומאם שאינה ידועה עיין צהוי"ט חלה פ"ד נ"י.

וכן מה שהפרישו גי ערי מקלט ישם אע"פ שכתוב לדברים י"ט ב' בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה. א"כ משמע שהוא א"י ממש, כבר דרשו בספרי [א' שופטים סי' ק"פ] אשר ינחילך ה' אלהיך לרבות עבר הירדן ע"כ. ומוכח שיש לנו דרשה מיוחדת על עבר הירדן, ולולי דרשה זאת לא היו מפרישין בעבר הירדן כי הוא אינו בכלל בתוך ארצך וגו'.

וכן לא מביאין עומר ושתי לחם מעבר הירדן אלא מן הארץ ממש. ומה שפירש רש"י במסכת מנחות דף פ"ג ע"ב בד"ה כל הארצות שבא"י כגון יהודה ועבה"י והגליל עכ"ל לאו דוקא. או שכונתו על עבה"י המערבי כמו שכתבתיו עיין בר"ן במסכת נדרים כ"ב ע"א, וכן מפורש בתה"כ גבי עומר יכול משבאו לעבה"י ת"ל אל הארץ ארץ המיוחדת כמו שכתבתי לעיל².

¹ ולפי דעתי היו מוכעים תחום הכותיים כדי שלא יעמאו זרלועה שלהם המפסקת צין יהודה וגליל כמזכר במסכת חגיגה דף כ"ה ע"א. וזוה אפטר נמורץ קושית התוספות שם איך היו מוציאין אפר הפרה בגליל ואיך היו עולין לרגל ע"ש, שיש אפשר לוותר שהלכו וצאו והציאו דרך עבר הירדן המזרחי כפי עדות הספרים הנ"ל אשר העידו לפי חונוס.

² לפי זה מה שמזכר צפרק א' דמסכת כלים עשר קדושות הן א"י מקודשת מכל הארצות שמוציאין מונה עומר וזכורים ושתי לחם, אין עבה"י בכלל. אכן קדושה השני, עירות מוקפות וכו' גם עבה"י בכלל כי גם עבה"י קדשו ערי חוונה. עיין צמדבר רבה פ' ז' ארץ כנען מקודשת מעבה"י ארץ כנען כשרה לציה שכינה ואין עבה"י כשר לציה שכינה.

כ תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

היוצא לנו מזה אם נמצאים מבני עמינו בזמן הזה בעה"י (וכעת גם בא"י ממש הכל מדרבנן) שהם יקימו מצות התלויים בארץ דוקא בדרך חומרא בעלמא כמו שנוהגין בסוריא בזמן הזה. ולפי דעתי לא יברכו על הפרשה אפילו לפוסקים שכתבו שמברכין כעת על הפרשה בא"י אף שהיא מדרבנן, אכן בעה"י הכל דוקא בדרך חומרא.

ובשנת השמיטה שמקילין כעת בארץ בקדושת שביעית (כמו שהאריך הרב בעל פאת השלחן) נכון לקנות מחיטי "קיראק" ו"סאלט" שמביאין הרבה מהם פה עה"ק כי הם מעבר הירדן ולא יש להם קדושה כחיטי הארץ.

אני מרם אכלה לדבר מענין זה אכתוב מה שנראה לי בדרך כללי מענין כבוש יהושע וכבוש עולי בבל. לפי דעתי תחום עו"מ אינו תלוי בכבוש כ"א מצות ודבר הי' בפרשת א"מ הוא מגביל, וא"י נקראת אף מקומות שלא כבשו. מה שאין כן בתחום עו"מ עזרא ובני דורו שאצלם הכל תלוי בכבוש ובחזקה ושכבוש והחזקה הם מגבילים, והמקומות שלא כבשו ולא החזיקו בהם נישאר כחוק לתחום ואינו בכלל הארץ. ודוקא מה שנכבש בזמן ההוא אבל מה שלא כבש עזרא ובני דורו, אף שנכבש אחר כך בזמן מלכי החשמונאים והורדוס וכדומה נשאר בכלל חו"ל ואינו נחשב בכלל תחום עו"מ. וראיה לדברי הראשון כי ידוע שלא כבש יהושע עד הר ההר כמו שזכר (ביהושע י"ג) ויאמר ה' אליו אתה זקנת באת בימים והארץ נשארה הרבה מאוד לרשתה וגו' והארץ הנבלי וכל הלבנון וגו', ולא מצאנו שנכבש אח"כ והוא כבש וחלק דוקא עד צדון ולבוא חמת (דהיינו בעל גר ולישא, אבל מצפון חבל ההוא עד הר ההר לא כבש. ועם כל זה בכל מקום שזכר בש"ס תחום עו"מ נאמר מכזיב עד אמנה ועד הנהר (הוא הר ההר וחצר עינן), וידענו שלא כבשו עו"מ עד מקום ההוא. הלא זה ראי' ברורה שתחום עו"מ אינו תלוי בכיבוש כ"א במצות הי' בפרשה הנ"ל. וראיה לדברי השני שידוע מש"ס ומירושלמי וממדרשים שעכו וקסרין וצור וצידון אשקלון וכל ארץ אדום ורבים כאלה

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ כא

לא כבשו עו"ב ר"ל עזרא ודעימיה. ומצאנו בספרי מכנ"י ובספר יוסיכזן שהחזיקו באלה מלכי החשמונאים ומלכי הורדוסיוא"כ בכלל תחום עו"ב יהיה אם נקרא כיבוש עו"ב גם מה שנכבש אחר עזרא, וזה ודאי אי אפשר לומר הלא הידוישלמי ותוספתא וספרי מונים כל המקומות שמקובל אצלם שהם מכיבוש עזרא ולא הזכירו אלה שזכרתי לעיל שנכבשו ממלכי החשמונאים. אלא ברור שלא נקרא כיבוש עו"ב כי"א מה שנכבש עזרא דוקא וקדשם בקדושה שניה כמו שכתב הרמב"ם.

ופלאים בעיני דברי הגאון בעל מור וקציעה א"ח סימן ש"ז במאמר גדר ישוב א"י שרצה להוכיח שכית שאן היא מכיבוש עו"ב, לפי שמצאנו במגילת תענית [פרק ג'] שנכבש בית שאן. [וכ"מ מ"ו מ"ן ז"י צמ"ז] הלכום שמעיה ויוזל ס"ד הכ"ס סס"ר כן, שכבוש עו"ב נקרא מה שנכבש אח"כ ע"ש]. וכתב עוד בענין הרבה כרכים כבשו עו"ם ולא כבשו עו"ב וז"ל כפי שאני רואה מתוך ספרינו הקדמונים כמגילת תענית ויוסיפון והדומים אדרבא הענין להפך כי בימי מלכי בית שני הנ"ל נכבשה הארץ לפניהם הרבה יותר ממה שנכבשו עו"ם לדי רוחות (חוץ ממקצוע צפמ"ע הוא הר הלכנון כאותה שישנינו רפ"ו דשביעית) דהיינו כל גלילות הפלשתים למערב והר שעיר הוא ארום לדרום ועמון ומואב במקצוע דרמ"ה, גם כל סוריא אף דמשק וארם צובה בצפון את הכל לקחו במלחמה בחרבם ובקשתם אחר מה שנכבשו בא"י עכ"ל. והנה לפי דבריו נקרא כיבוש עו"ב כל מה שנכבש כל זמן בית שני וזה אי אפשר כמו שכתבתי. ומה יועיל או מה יזיק לנו אם נכבשה הארץ אח"כ בזמן מלכי החשמונאים כיון שלא נכבש בזמן עזרא והארץ נתקדשה דוקא בזמן ההוא ומה שנכבש אח"כ נשאר בערכה הראשון.

וכתב עוד וז"ל: לכן נ"ל שע"כ אנו צריכין לומר שלא הועיל כיבוש ראשון גם עם כיבוש ב' אלא למה שנשאר ביד ישראל עד גלותם (ואחרי כן לא פקעה קדושתה) ולא הועיל מאומה אל מה שנלקח מידם עודם על אדמתם עכ"ל. ולפי דעתי א"א לומר

כב תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

כך, הלא מצאנו שמחוז הדרום חלק יהודה דהיינו מחברון עד קדש ברנע ועד בית גוברין כבשו עו"מ וגם עו"ב כנזכר בירושלמי הנ"ל. וידענו מספר יוסיפון ומכב"י שבמחוז ההוא ישבו האדומים והיונים כמעט כל משך זמן מלכי חשמונאים ומלכי הורדוס, וא"כ אינו בכלל א"י הוא לפי דבריו, וחלילה לומר כן שגם האבות אינם קבורים בא"י ממש, כי חברון רוב זמן בית שני היתה ביד אדומים ויונים. וכל הלחץ שדחק הגאון לומר כן הוא לתרץ למה התיר רבי בית שאן. ורצה להוכיח דוקא בית שאן התיר שהיה ממש רוב משך זמן בית שני ביד הגוים ע"ש. ומה יענה על כפר צמח על קסרין על בית גוברין וכו' שגם אלה התיר רבי כנזכר בירושלמי, מי יאמר לו שגם אלה היו תמיד ביד הגוים כמו בית שאן? והחברון ובית צור עד קדש ברנע שאנחנו יודעים שהיה ביד הגוים (ואולי זמן רב מבית שאן) הם א"י, אלא ודאי האי כללא (במב"ת) לאו כללא הוא. והכל תלוי בכיבוש עזרא ובית דינו שכל המקומות שכבשו הקדישו כמו שמצאנו ביהושע. אכן מה שנכבש אח"כ לא יועיל ולא יזיק, והכל יבוא אל נכון.

באור תחומי א"י בפרשת אלה מסעי

והם תחומי עולי מצרים.

במדבר ל"ד ב' : זאת הארץ אשר תפל לכם בנהלה וגו' והיה לכם פאת נגב ממדבר צין וגו' והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה, ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרכים ועבר צנה והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה ונסב הגבול מעצמון נהלה מצרים והיו תוצאתיו הימה.

בתרגום יונתן בן עוזיאל ועבר צנה ויעיבר לציני טור פרזלא כו' דרומא לרקס גיעא ויפוק לטירית אדריא ויעיבר לקיסם [ויקיף תחומא] מקיסם לנילוס מצרים (וכן הוא בירושלמי).

במסכת סוכה ריש פ"ג א"כ ט' ב' ציני הר בהול כשרות. והוא ציני טור פרזלא כלשון ארמי. והכונה תמרות חזקות (עין בר"ן). והנה מוכח שפירש צינה למקום ולמחוז שגדלים שם תמרים קשים

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ כג

עין רש"י סנהדרין ל"ו ע"ג ד"ה לינייתא דקליס רעים של נהרות צנל שאין נושאין פירות לפי שהמים רעים, וא"כ גם מדבר צין נקרא כן על שם התמרים שנמצאים באיזהו מקומות שבמדבר ההוא.

מצאנו בש"ס (סוף מסכת יבמות קכ"ב א') שעיר צוער מכונה עיר התמרים וכן בתוספתא דשביעית פ"ו. ובמסכת פסחים דף נ"ג ע"א [אוכלים] בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער (ואולי צוער היא נקראה תמר, מתמר עד מי מריבות קדש הנזכר ביחזקאל מ"ז י"ט), ומצאתי בספריהם שבימי קדם נקראה צוער כלשונם "פאלמירא" ר"ל עיר התמרים. ולפי דעתי שבמחוז צוער וקרוב לו היתה תכונת עיר חצצון תמר היא עין גדי (עין עין גדי). ובכל מחוז ההוא נמצאו תמרים הרבה.

בקצה דרומית מערבית ים המלח נמצא הר מלח א' גבה 150 רגל המתפשט בשפת הים צפונה בערך ב' שעות ויותר נקרא בל"ע "וסדום" ובקצה הצפונית הר זה נמצא עמק צר ושם הרבות הנקראים בל"ע "צוארי". והנה אין ספק אצלי ששם "וסדום" על שם סדום, שתכונת עיר סדום בחלק הדרומי ים המלח והיא היתה עיר הדרומית מכל ערי הכיכר, כמו שנאמר ויאהל עד סדום (בראשית י"ג י"ב) שהיא הנקודה הדרומית, ו"צוארי" היא צוער. ומצאנו במסכת פסחים דף צ"ג ע"ב שצוער רחוק מסדום ה' מיל (שעה וחצי). והנה מוכח שתכונת סדום היתה לדרום "צוארי" בערך שעה וחצי למזרח הר "וסדום" הנזכר. (ונציב מלח הוא אישת לוש תכונתו בהר זה שהוא כולו מלח) לצפונית מערבית הרבות "צוארי" בערך ב' שעות וחצי נמצאים עוד הרבות הנקראים "צוארי אלפוקי" ר"ל צוער העליון, הוא שם חדש אשר בדו מלבם¹)

¹ וחמת אגיד שאני כנזך מעט בתכונת צוער כי צירתיהו (מ"ח ל"ד) נזכר צוער בכלל ערי מואב ומוכח שתכונת עיר צוער סמוך לחרץ מואב שהוא בחלק דרומית (דרומ"ז) ים הנלח. וזלמח צשפתו דרומ"ז נולח כפר אי' שיושבו ערביים הנקרא "לחפיל" ואומרים שהוא צוער. לכן כמעט יעלה על דעתי לומר שהיו צי מקומות שמותיחס צוער, כ"א צוער הנזכר צוער לוש אין ספק שהוא ככפר "לוארי" הכ"ל.

כד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

כמו "צית אור פוקי" (עיין בית חרוץ העליון), ועמק הנזכר סמוך לחרבות "צוארי" הוא עמק המלח הנזכר בשמואל ב' (ח' י"ג), וצוער נקראה ג"כ עיר המלח (יהושע ט"ו ס"ב) על שם הר המלחי שסמוך לה.

והנה לפי דעתי כל חבל הארץ אשר בשפת ים המלח דרומית מערבית לו עד לצפון עיר צוער הנזכר הוא בכלל מדבר צין ונקרא בעת "סאירי", וחבל ההוא מתפשט עד מחוז "אצאצמי" אשר אזכיר בסמוך. וזה שאמר (במדבר ל"ד ג') פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום והי' לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה. וכעת ההרים שהם למזרח "ואדי גאיען" וואדי קיסיימי "ואדי ריטמאט" וואדי מוצירא" אשר אזכיר לקמן עד סמוך למחוז ים המלח נקראים בל"ע "אצאצמי", והבונה על שם מדבר צין (צימי כמו ציני), ובין קצה דרומית ים המלח ובין קדש ברנע (עיין מקומו) כמעט מכוון באמצע המרחק שכיניהם נמצא הר א' גבוה ושמו "ג'בל מאדורא" (אולי הוא ההר החלק העולה שעיר, יהושע י"א י"ז).

מעלה עקרבים.

לדרום ים המלח למזרח העמק "אלגור" סמוך "לואדי אל-אהזא" (או "ואדי אלקוביה") למערב מחוז עיר "חנזירי" (עיין מקומו) נמצא מעלה גדולה גבוה מאוד. ובדרך מעיר "חנזירי" הנזכר ל"אלגור" נרד משה משה מאוד ומעלה זו מלא סלעים גדולים ומסוכן לעבור עליהם, וכפי הנראה הוא מעלה עקרבים. וכפי משמעות הפסוקים מקצה ים המלח קדמה (במדבר ל"ד ג') מוכח שחוט הגבול הלך לדרום מזרחית ים המלח. (וכן משמע קצת שופטים א' ל"ו) ממעלה עקרבים מהסלע ולמעלה ר"ל מעיר סלע ע"ש). ורבינו סעדיה הגאון¹ מתרגם מעלה עקרבים "אלעקבה"

¹ הכה הקרה ה' לפני תרגום רבינו סעדיה הגאון הנדפס בקושטא שנת ט"ו בלוחות חשורית ונלדו גם תרגום הפרסי מל'

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ כה

"עקבין". ואכתוב לקמן במקומו שים סוף המזרחי אשר על שפת אילת ועציון גבר נקרא בל"ע "בחר עקבה", וגם עציון גבר נקרא בל"ע "בחר עקבה", ולפעמים קוראים ל"אלגור" ויהעראבא" ג"כ "עקבה" על שם שמושך ומגיע עד סוף "בחר עקבה", וא"כ מוכח

יעקב צר יוסף טאווס. אכן יש זו טעיות הרצה ולפעמים חסרים כמה תיבות כדרך כל הספרים הנדפסים ונאמרים שלא ידעו הלשון ההוא (כי זקוטטא מדברים לשון "טורקי" ולא לשון "ערבי"). והקרה ה' גם לפני תנ"ך ישן זלשון וזלחותיות ערב (ולא ידעתי ווקוס הדפוס) ורליתי שתרגום על התורה הוא פירוש היקר של רצסעה"ג הנ"ל והוא מדוקדק יותר ויותר מחומש הנ"ל הנדפס זקוטטא. אכן לפי הנראה מוכח שהועתק מכתב אשורי והועתיק לא ידע הלשון והחליף פעמים הרצה ד' צר' הדומים זכהז אשורי אצל לא זכחז ערבי. דרך משל גלעד מתרגם הגאון לפעמים גדס (זג' רפה) (וכן הוא זונדרס שנואל פרשה ל' ויצא הגלעדה גדס) וכן קוראין עד היום זלשון ערבי המדוקדק הר גלעד "ג'צל גדס". וזתנ"ך הנ"ל מלחתי זבל פעם גרש צר'*) . אולם תרגום נציחים וכתובים לא ידעתי שם המחבר. הגם שיש מיחסים להגאון הנ"ל גם תרגום נציחים וכתובים (אף שלא זכינו כ"א תרגומו על דניאל) אכן מלחתי לפעמים זתרגום התנ"ך הנזכר דברים זרים עד ונאוד עד שחי אפשר ליחסו לגאון הנ"ל, עם כל זה נחלא זו לפעמים דברים יקרי הערך זשנות המדינות והערים וכו'. וזה שאני קוראו לקמן תנ"ך ערבי, והחומש או ה' חומשי תורה של התנ"ך הנזכר אני קוראו זשם תרגום רצסעה"ג. וה"ל ר' פתחיה זקפרו דף ג' ע"א וזלרץ זצל לומדים פירוש רצסעה"ג שעשה וזכל הקריאה עב"ל מוכח שתרגם כל תנ"ך.

* ראה לטורי והנרשא הזאת נכונה ועד היום קוראים המקום הזה "גרש" (בד לא בד'). וגם בתרגום רסעה"ג כת"י ישן מתימן שלפנינו וגם בהנדפס פעה"ק ירושלהו זכפאדיו בשנת תרנ"ג (ע"פ כתבי יד שינימו) הנרשא "גרש". וכן בכפתור ופרח פרק י"א (תוצאתנו עמוד ש"ט) מתרגם גלעד גרשי וגם במדרש שמואל פרשה ל' צ"ל גרש ברי כמו שהנרשא שם בס' ל"ב. והרר"ש ביבער בהערותיו לפדשה ל' מעיר על החליף הזה שבשתי הפרשיות. ואומר כי לא נודעה עיר באחד משני השמות האלו אולם באמת העיר גרש נודעה עד היום בעבר הירדן המזרחי דהוקה כח' שעות משאלט. (העורך).

כו תבואות פוק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מדבריו שתכונת מעלה עקרבים היא בעמק "אלגור" ב"עקבה" והוא מסכים לדברי כי מעלה הגזר למערב עיר "חנזירי" היא בקצה עמק "אלגור".

הנה הלך חוש הגבול מדרום מעלה הנז"ל למערב (מערבית דרומית) דרך "אלגור" ומשם דרך "ואדי אלפיקרי" אשר עבר על פני הר "מאדורא" הנז"ל וואדי זה מגיע עד ארץ הרים גבוהים והוא מדבר גדול הנקרא "אצאצמי" הוא צין. ומשם פונה דרך "ואדי גאעין" ו"בירעין" כמו שאכתוב בסמוך.

קדש ברנע.

זמן הרבה טרחת לידעת תכונת קדש ברנע ולא מצאתי בכל ספרי מחקרי הארץ הראשונים והאחרונים שמצאו או ידעו תכונתו עד שזכני הי להגיע לתכלית המנוקש.

והנה כל התרגומין מתרגמין קדש ברנע רקם גיעא (רבסעה) ג רקם ברנע) ובעזר האל ע"י חקירתי ודרישתי נודעתי כי למזרחית דרומית הכפר "אלעריש" (עין בסמוך) כמהלך בי ימים נמצא ואדי גדול הכושך ממזרח למערב ובסופו מחובר עם "ואדי אלעריש" ונקרא בל"ע "ואדי אַפְיֶאט" (נחל הלכן), ובמזרחו מחובר עם "ואדי גאעין". (ויש קוראים כל "ואדי אביאט" בשם "ואדי גאעין"). וואדי גאעין הנז' מחובר בצד מזרחית דרומית עם "ואדי" קטן הנקרא "ואדי בירעין", וואדי הקטן זה כמעט מכוון לדרום עזה כשני ימים. ואין ספק אצלי ש"ואדי גאעין" נקרא על שם רקם גיעא. ו"ואדי בירעין" על שם ברנע. ומוכח שתכונת קדש ברנע במקום שמחובר "ואדי גאעין" עם "ואדי בירעין" (ועוברי הדרכים אומרים שנקרא "ואדי בירעין" על שם שנמצאים שם בארות מים. והלא בכמה עמקים ונחלים נמצאים בארות ולא נקראים על שם הבארות? ולפי דעתי שורש ישם "בירעין" על שם ברנע והם אומרים על שם הבארות שנמצאים שם).

עצמון.

לדרום מערבית "ואדי בירעין" בערך כמהלך ט' שעות נמצא "ואדי קיימי" (ובסוף העמק בצד המזרח נמצא באר מים

* מלה ערבית והוראתה "הדל".

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ כז

הידוע להולכים במדבר הזה) והוא שתרגם יב"ע "קיסס". ומוכח שתכונת עיר עצמון היתה בנחל הנזכר "ואדי קיסיימי" (ורסה"ג מתרגם עצמון מאול לא זכיתי לדעת).

הנה הלך חוש הגבול מ"ואדי בירעין" לצד הרוטית מערבית דרך "ואדי קיסיימי" ומשם מערבה, וכמהלך ו' שעות כבר מתחיל "ואדי אלעריש" ומתפשט עד הכפר "אלעריש" שתכונתו סמוך לשפת הים הגדול והוא נחל מצרים הנזכר בסמוך.

נחל מצרים.

יב"ע תרגם גילום, ואין מוסכס'י). ויותר נראה מה שפירש דבינו סעדיה הנאון "ואדי אלעריש", והוא עמק גדול המושך מדרום לצפון עד ים הגדול. ובימות הגשמים ירד בעמק זה נחל, וסמוך לשפת הים הכפר "אלעריש" הנזכר לעיל, והוא לדרום עזה כמהלך ג' ימים. (וזה לשון הרדב"ז בספר יקר תפארת על הרמב"ם ח"ג הלכות תרומות פ"א: נחל מצרים הנקרא "ואדי אלעריש", ומי שאמר נחל מצרים הוא גילום טועה הוא עכ"ל).

וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר: יב"ע לשוורים אומנים. וכן נקרא בשם אמנה. ולא ידעתי כונתו מה שתרגם ג"כ בהר ההר על גבולי ארץ אדום*) שוורים אומנים. ומי יודע אם אינו טעות המעתיק.

הר ההר אמנה אומנים שור אמנון.

לפי הנראה הוא הר גבוה הנראה למרחקים כמו שנאמר (שה"ש ד' ח') תישורי מראש אמנה [מראש] שניר וחרמון. ומוכח ג"כ שהוא מהרי הלבנון כמו שניר וחרמון. —

וכמסכת גיטין דף ח' ע"א וכן הוא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א מוכח שהר ההר הוא על שפת ים הגדול. גם מוכח

(1) לכן השייחור הוא הגילום. ולפ"ד נקרא שייחור ע"ש שייחור

מכרי כוש שיוטציהם שחורים.

*[ר"ל גם את הר ההר שבו מת אהרן שהיא על גבול ארץ אדום תרגם ג"כ בשם זה.

כח תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

משם שעל ראשו מקום ששמו קפלריא עיין שם. וביהושע (י"ג ה') נזכר בחבלים אשר נשארו לרשת והארץ הגבלי וכל הלבנון וגו'. ואלה ודאי לדרום הר ההר שהוא נקודה הצפונית שבגבולי הארץ כ"א שלא נכבשו תחת יד ישראל. ומוכח מזה שהר ההר הוא לצפון הלבנון והגבלים (הנקרא בימי הקדמונים ביבלוס עיין מקומו). ועתה נחקור על ההר השוב הזה בהלבנון.

ועל ידי הקירתי ודרישתי בעזר האל ידעתי שלדרום עיר "מראכלום אלשאם" (מריפאלי) על שפת הים הגדול ראש א' מהרי הלבנון נכנס בים שקוראין בל"ע "ראם אלשאקא" 'אין פֶּאָרְגֶּעֶבִירְגֶּן, ובזמן היונים נקרא Theoprospon ובראש ראס זה יש הר גבוה שקוראין בל"ע "גיבל נוריא", ושם כפר עד היום הנקרא בל"ע "קאלפאדיא". והוא לפי דעתי קפלריא¹ הנזכר במסכת גיטין שכתבתי בסמוך. וידוע שמחליפין בלשון ערבי כמה שמות בדרך זה כמו שפרעם קוראין בל"ע "שפעמר", אישכנו קוראין אשכאנו- ולמזרח ההר הזה עיר גדולה הנקרא בל"ע "אמיון" על שם אמנה (גם קוראין אותה "קאלמיון"). והר "נוריא" הנזכר נכנס בים יותר מכל המקומות שהם על שפת הים והוא נראה מרחוק בים הגדול, והוא לפי דעתי הר ההר ההוא.

מהר ההר תתאו לבוא חמת והיה תוצאות הגבול צרדה.

לבוא חמת.

מצאנו פעמים הרבה בפסוק לבוא חמת לנקודת סוף הגבול, ומוכח שהוא גבול מעשה הטבע. והתרגומים גם בש"ס בבלי וירושלמי מבארים לבוא חמת אנטוכיא או מפני על שם עיר אנטוכיא שהיא מטרפולין של כל הארץ ההיא ארץ חמת, ועיר חמת עד היום נקרא בל"ע "אלחמה" וכן תרגם רבסעה"ג, ובזמן היונים נקראת "עפיפאניא", (וזה שאמרו בבראשית רבה

¹ (ואפשר של"ל שם "קפלדיא" צד' ולח צד' וחולי הוא טעות הונתיק או הודפס שהחליף ל' צד' שצקל נחלק).

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ כמ

פרישה ל"ז את חמתי זו "פפני". וכן נזכר במסכת פסחים דף מ"ב ע"א דרש ר"מ בפפוניא. וכן הזכירה מרן ב"י בתשובתו אבקת רובל סימן נ"ד ונ"ה על ענין מקוה של עיר חמת, וישבו בה מבני עמנו עד סמוך לח"י ישנים שעברו שמושל העיר העליל עליהם עלילות (דם) ויגרשם מהעיר ורוכס הלכו וישבו בדמשק). ולדרום עיר חמת כמהלך יום א' עיר "חמס" "חמין" (הצמרי תיב"ע חמצאי). וכל הארץ ההיא נקראת ארץ חמת והוא מישור. והדרך לארץ ישראל ילך דרך בין ב' הרים גדולים וגבוהים הר לבנון והר מול לבנון (אנטי לבנון) זה למזרח וזה למערב כשאבאר במקומו. וכיניהם בקעה גדולה מושבת הרבה ונקרא בל"ע "אלבקעא". וכימים הקדמונים נקראת Coellesiria "כאלעזיריא" (חול בראשית י" כ"ג). והבקעה הזאת מגעת עד עיר צור ושם קוראים בקעא אלתחתאני ר"ל בקעה התחתית ולצד צפון מגעת עד למחוז עיר חמס הנ"ל, ושני נחלים יוצאים מבקעה זאת א' יורד דרומה וא' צפונה כאשר אבאר לקמן בנהלי לבנון. והבקעה הנזכרת היא לפי דעתי לבוא חמת ר"ל הדרך אשר בו יגיע לארץ חמת. וזה שנמצא בפסוק [במדבר י"ג כ"א] עד רחוב לבוא חמת. ותכונת עיר רחוב היתה על שפת נחל "קסמיא" אשר אזכיר לקמן שנופל אצל צור בים הגדול, ומשם מושך העמק קצת לצד מזרח למהוו ליש (באניאס), והוא העמק אשר לבית רחוב וא"כ לבוא חמת הנזכר עם רחוב הוא בקעה התחתית, אכן לבוא חמת הנזכר כאן כנכול צפון א"י אצל הר ההר הוא חלק צפוני בקעה הנזכרת לצפון עיר "בעל ביק" אשר אזכיר לקמן.

צ ד ד ה .

בתוך הבקעה הנזכרת מול (מזרח) עיר "טרבלוס" הנ"ל נמצאת עד היום עיר הנקראת בל"ע "אלדשדא". והוא לפי דעתי צדד ושם תוצאות הגבול לצד צפון ר"ל הנקודה הצפונית, וזפרון וחר עינן הם בצד דרומית מזרחית לצדד כאשר אזכיר לקמן. תרגום יב"ע מטוורוס אומנים תכוונון לבון מעלך לטברי ויהון

ל תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ ד'ארץ

מפקנוי דתחומא מן תרין צמרוי מכוונין לכדבור דבר זעמה ולכדבור דבר סניגורא ודווקנים ותרגולה עד קיסרין מעלך לאבלס דקלקאי. ירושלמי לבוא חמת למעלי אנטוכי'א .

מתחילה אמרתי מעלך למברי הוא מעות המעתיק וצ"ל שבני ר"ל דפני, כי אמרתי אולי כיון על מה שזכר בשסוק [מ"ב כ"ג ל"ג] רבלה בארץ חמת ומכואר דפני של אנטוכי'א (1). אכן מאחר שמצאתי בדבריו שטות ישם במחוז ים

(1) דפני הייתה עיר צדונית אנטוכי'א צערך ג' שעות ישם הי' יער, וצפרי דה"י למלכי מזרחים נזכר שעלי היער ההוא הי' עלי חנן (לארבעער) הנקרא בלשון יון "דפנא" ועל שמו שם העיר דפני, עיין לקמן ו"ש בשם חנן. וכעת הוא כפר שמש וחרצ הנקרא בל"ע "צית עלמא" (אולי על שם הזערה חליץ אשר אזכיר), ושם היה ציוני קדש צית חליץ היונים לחליץ כיופפי עלפנע (צוסכת ר"ה ריש פרק ראובן [כ"ו צ"ו] היו קוראין לבלה נינפי. וצ"ר פ' ע"א כפתולי חלהים נינפה הי' לי לעשות לפני אחותי) כנודע צפרי הצלי יונים (מיטהאלאגיע) ועל שמה נקראת העיר ההיא דפני ושם היה יער וצו צית נושצ הקיץ של הנוכך נצובדכלה, עיין לקוון רבלה צגצול הארץ, (וצפסיקתא רצתי פרשה ל"א נקרא דפנא של רבלה). ואמת אגיד שנעלמה ממני כונת הירושלמי צענין זה והוא צירוטלוי סנהדרין סוף פרק כל ישראל [ה"ו] וז"ל רצי צרכיה ורצי חצו צס רצי שנואל צר כחון לשלש גליות גלו ישראל א' לפניס מנהר סמצעיון וא' לדפני של אנטוכי'א וא' עירד עליהם הענן וכיסה אותם עכ"ל (וכן באיכה רצתי צפסוק היה ה' באויצ לדפני של אנטוכי'א גלו) משמע שגלו לדפני של אנטוכי'א, והלא סמוך לא"י הוא וצבלל סוריא כחצו ואיך נאמר עליה [דצריס כ"ט כ"ז] וישליכס אל ארץ אחרת, וכן מלאנו שנודע להם אנטוכי'א ומלוים שם כמו שזכר צפרק החולץ הנהו שלוית דלתו מן ארמאי לאנטוכי'א ע"ס. והנה צצצלי סנהדרין דף ל"ד ע"א נזכר ססנחריצ הגלה לי' שצטיס (עיין רש"י) לארץ אפריקי ע"ס. ומלאתי צצפרי חבוני העמים הראשונים שצנודינת אנטוכי'א צמחוז פריגיא הייתה

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ לא

כנרת אי אפשר לומר שכונתו על דפני כ"א טבריא ממש והוא על דרך שדרשו חכז"ל (מגילה ה' ב') חמת רקת וכנרת זו טבריא, והלך בדרך דרוש חמת היא חמת ואינו נכון.

והנה לפי דעת דרש צדדה על כ' אופנים: א' ר"ל צד וא"כ צדדה ר"ל ב' צדדים. ב' גם דרש מלשון מצודה מצד מבצר, ולישון בדבר אינו מובן ולא מצאתיו בכל לשונות ארץ בני קדם ובני ארץ מביא השמש, ומה "דבר זעמה ובר סניגורא" ? ולפי דעתי הוא ט"ס וצ"ל כרכא מלשון כרך כרכים (בצורות תרגום כריכין) ר"ל מבצר. וכונתו שהגבול מתפשט לב' צדדים צד א' מכוון כנגד כרכא דבר זעמה וצד א' מכוון כנגד כרכא דבר סניגורא. והנה טרחתו למצוא מקומות אלה ומצאתי בישמות מקומות עולי בכל שאזכיר לקמן כרכא רבה דבר סניגורא. ואכתוב במקומו שהוא חרבות מבצר "קאלאת אלסאני" לדרום צפת במחוז הנקרא "סאגורא" (כמו סניגורא), ולדרום צור בערך ג' שעות על שפת הים אצל יראם אביאט" עד היום מבצר "קאלאת סעמאה" הוא דבר זעמה.

"תרנגולה" (עיין מקומו), ולפי דעתי נקרא כן על שם אליל נרגול (הוא תרנגול) שהי' לבני כותיים. ואכתוב לקמן במקומו אי"ה שיש אימרים שכותיים יצאו ג"כ ממחוז צור וצידון. שהשומרנים אומרים שיצאו מצידונים (כן כתב היוסיפון) ואולי שבמקום ההוא היתה תמונת תרנגול, ועל שמו נקראת "תרנגולה". א"כ צ"ל ודיוקנום דתרנגולה, ר"ל "תמונת תרנגול".

"קיסרין" עיין מקומו.

יבלם דקלקאי, יבלם או אוולת פירשו כמו התחלה, כראשית. (בראשית ברא תיב"ע מן אוולא, וכן הוא בל"ע "מן אואל" ר"ל

צימס ההס עיר גדולה ושמה אנטיוכיא (ואינו אנטיוכיא שצארץ סוריא הנזכר לעיל) וכבר כתבתי במקומו שאפריקי תבונתו צמדינת אנטטאל (עיין לקמן ריש פרק תולדות בני נח), ואולי על זה כיון פירושלוני מה שאמר ואי' לדפני של אנטיוכיא. אכן שם דפני לא מלאתי צאנטיוכיא הלפוני הנזכר ב"א צאנטיוכיא כצקוריא.

לב תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מתחלה, וכונתו קיסרין שהוא בדרך לראש מחוז קלקאי, ואכתוב לקמן בהר הלבנון שיש שם עד היום מחוז א' הנקרא בל"ע "אלאקלאק" (למערב הר מאקמל), והוא לפי דעתי הנקרא בלשון חז"ל "קולקא" "קלקאי" (נגעים ריש פ"ו) כגרים הקלקי¹).

וכל דברי התרגום הנזכר הם דוקא בדרך דרוש. ולכן קשה וכמעט א"א לדעת ולפרש חוט הגבול ע"פ המציאות על פי פרושו.

ויצא הגבול זפרונה והיו תוצאותיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון :

לצפון מזרחית עיר דמשק נמצא הר גבוה הנקרא בל"ע "ג'בל זפירא", והוא לפי דעתי על שם זפרון. ומצאתי ביהזקאל מ"ז י"ז חצר עינן גבול דמשק, מוכח שחצר עינן הי' במחוז דמשק. ולמערבית צפונית דמשק סמוך למעין פרפר (והוא פגה עיין במקומו) נמצא הר א' הנקרא בל"ע "חום עינא". וסמוך לו עיר הנקראת בל"ע "דיר ענאן" (וחצור בל"ע "דיר" ר"ל דירה, וזה בלתי ספק חצר עינן. ועיר הנזכרת סמוכה למעין הנזכר והוא עובר על פני העיר ור"ל עיר המעין. והוא הנהר הנזכר מכזיב ועד הנהר כמו שכתבתי לעיל).

והנה מוכח שזפרון וחצר עינן הם לדרום צדד. וכולם בחוט גבול הצפון הם כ"א צדד צפון צפונה וחוט הגבול מושך מצדד דרומה ומתפישט ומתרחב לצד מזרח ושם זפרון ואח"כ מושך קצת למערב ובנטיה דרומה ושם חצר עינן.

יב"ע : ויפוק תחומא לקרן זכותא ולגבתא דחטמונא ויהון מסקנוי לבירא דבית סבל ולמציעות דרתא רבתא דממצעא בין שירת עינוותא לבין דמשק וגו'.

1) ואל תחליף קלקא או קולקא בשם קיליקיא הנזכר פעמים הרבה בצצלי וצירושלמי כי קיליקיא היא מדינה אחרת בארץ אשכנז הנק' בלשוננו ליליני"ע (ק' נחלק צלי כמו קיסר ליסר) כמו שאכתוב צוקומו.

תבואות פדק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ לג

לפי דעתי כונת המתרגם לכלל בזה גם גבול עתידות הנאמרים ע"י יחזקאל (מ"ז ט"ז) ושם נאמר חמת ברותה סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל גבול חורן עב"ל. ונראה לי סברים הוא זפרון והנה הוא בין דמשק ובין חמת הוא חצר התיכון, ויביע (האמתי) תרגם שם ברכת עגבאי. ואולי על זה מרמו תרגום הנ"ל "ולגבתא" (כמו עגבתא כי ע' נחלק בגע"ן). ומה שאמר דרתא רבתא דממצעא הוא חצור (הגדול) התיכון הנזכר ביחזקאל שהוא בין טירת עינוותא (חצר עינן) ובין דמשק. ברותה לפי תרגומו היא ביריא כ"ל צלכות וסכוונס ציכותי הנזכר צפי סולדזה צפי נס. בית סבל נזכר בשמות ערי תחום עולי בבל אשר אבאר לקמן במקומו. וכל דברי התרגום הם בדרך דרוש ומי יבין ומי יבאר בדרך המציאות. והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה: שפם הוא דן ליש באניאם (ולא שדן או ליש היא באניאם ממש כ"א ליש או דן למערב באניאם די מיל (שעה וחצי) כן כתב היוסיפון) עד היום בליע באניאם (עיין מקומו) יב"ע ותכוונון לבון תחומי מערבא ונוי וכן לקמן לימא דגינוסר מן מערבא צ"ל מדינהא.

וירד הגבול משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבול ומחה על כתף ים כנרת קדמה: יב"ע מן אפמייא לדפני. וכן מצאתי בתרגום רבינו סעה"ג שתרגום הרבלה "אלדפני". וכבר כתבתי לעיל שדפני הוא אצל אנטיוכיא וכמו שמצאנו בסוף ספר מלכים [כ"ה כ"א] וירמיהו [ל"ט ה'] במעשה צדקיהו המלך שהוליכהו מלך בבל רבלתה בארץ חמת. ובש"ס ובמדרשים במעשה זה נזכר בכל פעם למפני של אנטיוכיא. ואיך אפשר לתרגם כן רבלה שהוא לדרום באניאם ולא נודע לנו כ"א מפני של אנטיוכיא? וזמן הרבה מרחתי על הדבר הזה וחפשתי ביוסיפון לרומיים ומצאתי בספרו בחלק קדמוניות י"ד כ"ג וכ"ז וגם י"ז ב' וגם בספרו מלחמת היהודים א' י' שהזכיר עיר דפני במחוז ים סמכי(עיין מקומו). וחקרתי הרבה אם לא נמצא עד

לד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

היום זכרנו בארץ. ושמעתי שערביים שיושבים על שפת ים הנזכר בצד מערבי נקראים ערב דופני, ודרשתי על שם זה ואין מגיד לי כ"א כך מקובל אצלם, ואני ידעתי שהוא על שם העיר דפני שהיתה תכונתה שם בימי קדם.

והנה מוכח ששתי מקומות נקראים רבלה ושניהם מתורגמים דפני, לכן בכל מקום שכונת הפסוק על רבלה של אנטיוכיא נזכר בכל פעם רבלה בארץ חמת להוציא שאינו רבלה בארץ ישראל.

מקדם לעין. מצאתי ביוסיפון שבין קדש בהר נפתלי ובין ים סטבי היתה עיר ששמה בירי ושם מעין גדול. והנה מוכח שרפני בצד מזרח העין הזה ושם הלך חוט הגבול וזה מקדם לעין. וכעת נמצא מעין א' בין קדש ובין הים הג'ל ונקרא בל'ע "עין אלמאלחא", לפי דעתי הוא עין הנזכר.

יב"ע ויחות תחומא למערת סניאס ט"ס וצ"ל בניאס והוא מערת פטיאס הנקרא ג"כ בניאס ושם יוצא הירדן כאשר אבאר במקומו. אבלו דמוכו ט"ס וצ"ל דמעכה כנזכר ישמואל ב' ד' [ט"ו] באבלה [בית] המעכה (עין במקומו). סמוך לגניסר כרך מלכותהון דאמוראי וגו' כל זה הוסיף בדרך דרוש להכניס גם כל עבר הירדן המזרחי בתוך גבולי א"י.

וירד הגבול הירדנה וגו' :

בתרגום הירושלמי תרין שבטיא ופלגות שכטא וגו' למור תלגא ולחומתא דלבנן. ר"ל הר חרמון הנקרא הר שלג ולחמת שהוא במחוז הר לבנון. ובאמת יגיע הלבנון עד סמוך למחוז חמס (חמין) והוא בארץ חמת. ומשור תלגא וגו' לחובא דימין (צ"ל די מן) צפון עיינותא דדמשק וגו' לדיוקיננס טור תלגא (צ"ל תרנגלא) דקיסרין די מן מדנח מערב דן (צ"ל מערת דן) [וכו'] בתרא כל מרכון זמרא בית מלכותו דסיחון ובית מלכותו דעוג מלכות דמתנן נסיק לרפיח ולשוקמזיי עד מטי ספר ימא דמלחא עכ"ל. מרכון אכתוב במקומו א"י ה שהוא חבל ארגוב. ובמקומות תחום ע"ב

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ לה

זכר תרכונה דמתחם לכצרה . ובתוספתא דשביעית הגירסא תרכונה דזימרא (ובספרי הגרסא תרכונה דנימרה) ומוכח שמחוז ההוא נקרא ג"כ תרכונא דזימרא. (ואולי הוא מלכי זימרי ירמיה ב"ה כ"ה וכן בראשית כ"ה ב' זמרון). רפיח הוא תרגום חצור וכן תרגם רבסה"ג חצור. ואולי כונתו על מחוז חצור הנזכר בירמיה מ"ט כ"ח לקדר ולממלכות חצור וגו' בארץ בני קדם (עיין קדר). וכדרך דמשק לכזרח ים כגרת בערך מהלך יום א' לצפון מערבית אדועי (דראא) עד היום הכפר שיקמוכי והוא בלתי ספק שוקמזיי הג"ל .

וכבר כתבתי שתרגומו בדרך דרוש וכולל ג"כ כל עבר הירדן המזרחי וגם חלק סוריא שכבש דוד המלך וקצת גבולי עתידות לכן לא נודע לצייר ציור גבולים אלה ע"פ תרגומו. ואין המקרא יוצא ממשומו והדרוש ידרש .

והנה יש להגיה*) בתרגום הג"ל מעלך לטבריא (טבני) לכרכא דבר זעמה ולכרכא דבר סניגורא ודיוקנים דתרנגולא דקיסרין. למערת בניאס זממערות בניאס אבל דמעכה.

ובירושלמי יש להגיה מדינחא מדירת עיינותא לימא דגינוסר מן מדינחא די מן צפון עיינותא תורנגלא דקיסרין מערת דן נפקונו'. והנה היט גבול המזרחי הוא הירדן. תוש גבול הדרומי אחר שפנה מעט לצד מזרחית דרומית ים המלח דהיינו צוער ועקרבים פנה לצד מערב דרך ואדי געאן ואלבירעין ואלזאדי אלקסיימי ואל ואדי אלעריש. גבול המערבי הוא ים הגדול. גבול הצפוני מים הגדול דרך "ראס אלשאקקא" ויג'בל נוריא". ופנה מזרחה דרך בקעת לבנון לעיר "שָׁדְדָה" ומשם נוטה מעט מזרחית דרומית להר זפירא ומשם לעיר דיר ענאן ומשם דרומה לעיר באניאס ומשם על שפת ים סמכי עד שהגיע לירדן .

זאת הארץ אשר צוה ה' לנחל את בני ישראל. אכן מצאנו שכבש יהושע דוקא עד בעל גר בבקעת הלכנון תחת הר הרמוץ

*) ר"ל נוסח התרגומים לפי התקונים המובאים למעלה הוא

לו תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

(ולקמן אבאר שבעל גר הוא באניאם). אכן כל הארץ הגבלי והר הלבנון נשאר בלא כבוש. ואף שאמר הי' ליהושע אנכי אורי'שם מפני בני ישראל רק הפלה לישראל בנהלה כאשר צותיך (יהושע י"ג ו') לא מצאנו שנכבש הארץ הצפונית הזו מאחד השבטים. ולפי דעתי לא הפיל יהושע גורל לשבטים כ"א בארץ אשר כבר נכבש על ידו אבל לא במה שיש עוד לכבוש¹ דהיינו עד מחוז צידון ודן. אכן מחבל צידון עד הר ההר והוא כל הר הלבנון ומול הלבנון וארץ הגבלי ומחוז חול ("כהאלעזריא") וכדומה עד זפרון וחצר עינן לא נכבש על ידו. ועם כל זה בכלל א"י הוא כבוש עולי מצרים (וכן אמרינן במסכת חולין דף ס' ע"ב תנא שניר ושריון מהרי א"י הם) ותחום זה אינו תלוי בכבוש ובהזקה כמו שכתבתי כבר.

והנה לקמן אזכיר שכל ערי אשר ונפתלי אינם צפוניים ממחוז צידון. והעיר צידון וקנה וצרפת הם נקודות הצפוניות בצד המערב בחבל ים הגדול. ולצד מזרח הי' ליש דן נקודה הצפונית. וכן מוכח מן ל"א מלכים שהמלך הצפון הוא מלך חצור ומלך קדש בהר נפתלי. ומוכח שלא כבשו (הרבה) לצפון קדשו וזמן הרבה לא ישבו שם ישראל. ראי' לדבר כי שמנה דוד המלך מספר בני ישראל ע"י יואב וסבב כל הארץ לא הלך כ"א עד דן ועד צידון. ומוכח שלצפון הכל ההוא לא ישבו בני ישראל

(1) ומה שכתב הרמב"ם פ"א מהנכוח תרומות ה"ז וז"ל ונפני זה חלק יהושע וצית דינו כל א"י לשבטים אע"פ שלא נכבשה כדי שלא יהי' כיעוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבש חלקו עכ"ל, נראה לי שכונתו על הארץ שכבש יהושע עד צעל גד וגוי כי גם צארץ ההיא כשאר הרבה שלא נכבש כונו שזכר בספר שופטים א' ולא הוריש מנשה וגוי ואפרים לא הוריש וגוי זבולון לא הוריש וגוי אשר לא הוריש וגוי נפתלי לא הוריש וגוי ויחילו האמרי את בני דן וגוי. אבל גם הוא נודה שארץ הגבלי והר הלבנון לא נחלק להם אף שהם צהוק גבולי א"י הנזכרים צפרשת א"ו.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ לז

בזמן ההוא. ולאחר זמן התפישטו והגיעו עד הר ההר.
 ומה מאוד פלאים בעיני דברי בעל "כפתור ופרח" בפרק
 י"א*] שמרחיב גבול א"י עד מאוד וכתב שהר ההר (טור אמנה)
 הוא לצפון לודקיא כחצי יום ועד ההר הזה לקחו השבטים נחלתם.
 ונדמה לו שמצא שם ערי אשר כמו רחוב עמה חלבה
 (ולא שמצא שמות אלה כ"א הוא רוצה לפרש שמות הכפרים
 שם על שמות אלה). ולפי דעתי שגה ברואה, כי לפי תבונה
 זאת לקח אשר חלק בארץ יותר ממה שלקחו כל מי השבטים.
 כי מעכו עיר אשר (שופטים א' ל"א אשר לא הוריש את יושבי
 עכו) עד ההר ההוא יותר ממה שיש מעכו עד נחל מצרים ועד
 קצה דרומית ים המלח וים כנרת, ולמה יחלק כן הלא לרכ תרבו
 את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו ?

אלא כמו שאמרתי שמי המטות וחצי לקחו נחלתם דוקא בארץ
 אשר נכבש ע"י יהושע והוא עד חבל צידון ודן. וכמעט רוב
 ערי אשר ונפתלי נודעים עד היום בארץ ותבונתם לדרום חבל
 צידון (ולא שהם במחוז "לודקיא" ו"חלב" (אלעפסא) כמו שכתב
 בעל כפ"פ), ואי אפשר למצוא אותם לצפון צידון ודן. אף שכל
 חבל ההוא עד הר ההר (לדרום "טראבלוס אלשאם") הוא בכלל
 תחום הארץ בפרשת א"ט תחום עולי מצרים כמו שכתבתי
 פעמים ושלוש.

גם נמצאים לדרום הר ההר (לפי סברת הכפ"פ שהוא
 לצפון לודקיא) ערים שנוזכרים בדברי חז"ל שהם ערי סוריא כמו
 לודקיא מבואר בפסקתא רבתי פ"ג כ"ג שלודקיא בכלל סוריא
 וגם צננא קי"ע ע"ח מוכח שעיך לודקיא אינו בכלל א"י כ"ח בכלל שאר ארצות.
 ובן נמצא שם עד היום עיר אפמיא, ומבואר בסוף מסכת חלה
 שאפמיא בכלל סוריא¹). ושאר מקומות אשר אזכיר במקומם אי"ה.

(* תוצאתנו עמוד ר"ג.)

(1) בפירוש הכ"ח סוף מקי חלה במחלק אפמיא באקפמיא (הוא חכך
 אפמיא) ול"ע לישבו.

לח תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

וא"כ לפי דבריו נמצאים ערי סוריא בחלק אישר, וזה ודאי מן הנמנע, אלא מוכח שהר ההר לדרום לודקיא ואפמיא וכו'. ולפי דברי בעז"ה הכל יבוא אל נכון. חוט הגבול הצפוני הלך מהר ההר שהוא לדרום "טראבלוס" מזרחה ל"שדקה" וכו', וכל מה שהוא לצפון חוט הזה הוא בכלל סוריא כאשר אבאר בסמוך. ובאמת שם אפמיא חמה חמם לודקיא וכו'.

ומאחר שזכינו לדעת תחומי הארץ ע"פ פרישה הנזכרת זהם נקראים תחום עולי מצרים, אבאר עתה בעז"ה ארץ סוריא והוא שם הכולל על כל המדינות שכבש דוד המלך והוא ממוצע בין א"י ובין חו"ל כמו שכתבתי לעיל.

א ר ם .

הוא שם הכולל. ובפרט נמצא : א' ארם נהרים, ב' ארם דמשק, ג' ארם צובה, ד' ארם בית רחוב, ה' ארם בית מעכה .
 א' ארם נהרים (בראשית כ"ד י") הוא בחלק שבועבר הנהר נהר פרת בינו ובין נהר חדקל, לכן שמו נהרים על שם ב' נהרות אלה. ובלשון העמים נקרא מעזאפאטמיא והוא בלשון היוונים בין הנהרות (בראשית רבה פרשת ל"א מאספיטמיא וחברותיה), וכן נקרא פרץ ארם ר"ל שדה ארם. ובלשון ערבי נקרא "אלג'זירקה" ר"ל האי לפי שהוא בין הנהרות הנזכרים. וכן קוראים ב"לד (מחוז) דיארבקאר (והוא דוקא חלק הצפוני שבין פרת וחדקל כי הדרומי הוא ארץ בבל) ושם עד היום עיר אור(אורסא) עיר מולדת אברהם ומראים ישם מקום הכבשן יהושלך בו אברהם, ומקומות אחרים אזכיר לקמן בפרק תולדות בני נח .
 ב' ארם דמשק הוא מחוז עיר דמשק הנקרא בל"ע יבלד אלשאס" יעל שם שם בן נח שישב במדינה ההיא). גם קוראים אלעוץ (עיין בשן). מעיר דמשק אדבר במקום אחר.
 ג' ארם צובה (שמואל ב' י"ח) (ובתנ"ך ערבי מתרגם מלך צובה נציבין ואינו נכון כי לא הגיע ארץ צובה עד נציבין

תבואות פרק א' גבולות והומי הארץ הארץ למ

שהוא בעבר נהר פרת כאשר אזכיר במקומו) (1) הוא למערכ נהר פרת עד סמוך לים הגדול וכולל כל ארץ חמת. וכן נזכר דבהי"א י"ח ג' ויך דוד את הדרעזר מלך צובה חמתה וגוי (ותרנם רב יוסף כחמת ר"ל בארץ חמת). וכן מצאנו חמת צובה ומוכח שארם צובה היה בכלל ארץ חמת, אע"פ שהיה תועי מלך חמת, כי ארץ חמת ארץ גדולה ורחבת ידים. וכעת קוראין בל"ע חזו וכולל כל חבל ארץ חמה וחמס לודקיא אנמוכיא. ועיר חלב (אלעפסא) נקראת עד היום בלשון העם ארם צובה לפי שמקובל אצלם שהיתה מטרפולין של ארץ ארם צובה. והמבצר ובית הכנסת הגדולה שבתוך העיר הוא בנין מזמן דוד המלך ויואב שר צבאו. גם העיר תדמור כמדבר (אשר אבאר לקמן) היתה במחוז ארם צובה. וכן לצפון מערבית עיר חמה בערך די ישעה עיר יפאמיא היא עיר אפמיא הנזכרת בסוף מסכת חלה ונקראת עיר סוריא.

שלשה אלה ר"ל ארם נהרים דמשק צובה היו מחוץ לגבול ותחום הארץ כי הם לצפון הר ההר ולמזרח זפרון וחצר עינן. אכן ארם בית רחוב וארם בית מעכה הם בתוך תחום א"י ר"ל שהם לדרום הר ההר וגוי, וא"כ בכלל א"י נחשבים ואינם בכלל סוריא. ולפי דעתי הוא השעם שלא חשב הרמב"ם בכלל סוריא לא ארם בית רחוב ולא ארם בית מעכה כ"א ארם נהרים וארם צובה ודמשק ואחלב וכו' ע"ש.

ד' ארם בית רחוב (שמואל ב' י"ו) המחוז הזה הוא בקצה הר הלכנון ובעמק הלכנון (לבא חמת) "כאלעזיריא" (חול) ושם המבצר החרב "בעל ביק וזאהלע" אשר אבאר במקומם. וארם הנזכר הגיע עד סמוך לדן או ליש, וסמוך למחוז צור ביואדי חאסמיא" אשר אבאר לקמן וכעת שם מושב האומה דורזי (דרוזען).

(1) לפי דעתי הוא הנזכר בספר יהודית סימן ג' פסוק א' י"ג זיריא לחבל מיסיפיטאמיא אפאמיא עב"ל, ר"ל סוריא צובה ולרם נהרים ואפמיא הכ"ל.

מ תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ה' ארם מעכה (רנהי"א י"ט ו') הוא סמוך לארם בית רחוב דהיינו למזרח דרומית לו. והרי השלג הוא החרמון (אשר אבאר לקמן במקומו) ועיר הספיא הם במחוז ההוא. וגם עיר אבל בית מעכה היא בארם הנזכה, ומחוז זה מתפישש לצד מזרח לגבול טרכון Trachonites הוא חבל ארגב בעבר הירדן המזרחי כאשר אאריך אי"ה במקומו.

וזה לשון הרמב"ם מהלכות תרומות פ"א ה"ט איזהו סוריא מארץ ישראל ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל כגון דמשק ואהלב (היא אלעפסא) וחרן ומנבב וכיוצא בהן עד שנער וצהר ה"ה כסוריא עכ"ל. על שני שמות מנבב וצהר דרשתי וטרחתי הרבה לדעת תכינתם ולא מצאתי בשום מקום זכר מנבב כ"א בירושלמי קדושין פ"ד [ה"א] וכן ככראשית רבה פרשה ל"ז ששם נזכר עילם וגוכבי לענין יחוס (עיין שם). ומוכח שתכונתה במחוז עבר הנהר אצל חדקל*. וצהר תכונתה לצד צפון עיר סלכה בערך מהלך יום א'. וכעת היא כפר קטן הנקרא 'אלצאהארא' (וכיוספון קדמוניות י"ג ט"ו ד' נקראת ג"כ צאהרא) וחרבותיו בערך פרסא בהקיפס והיא היתה בימי קדם עיר גדולה ומפורסמת, וכעת יושביה בערך שני מאות, ובלתי ספק היא צהר שהזכיר הרמב"ם: ותכונתה היא במחוז הרי הורן (עיין במקומו).

תחומי עולי בבל.

זה לשון הירושלמי פ"ו דשביעית [ה"א]: תחומי א"י כל ששהחזיקו עולי בבל פרשת חומת מגדל שיד ושינס דרור וישורא דעבו וקצירא דגלילא וכברתה ובית זניתה וקובעיא ומילתה דכיר וכוריי רבתא תפנים וסנפתה ומחרתא דייתיר

* [דברי הרמב"ם מובאים גם בכפתור ופרח פרק י"ג (בתוצאתנו עמוד של"ז) ובהגדפם הגירסא מנבב ובהבתי שכאקספארד הגירסא "מבענ" וברמב"ם דפוסים חדשים "מנבת". וכבר הערנו שם כי לפ"ד צ"ל מנבב והיא נידעת גם עד היום ועומדת בין אירסא (אור כשדים) ודיד בקיה. (העורך)

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ מא

זממציא דאכהתא וראש מי געתון וגעתון עצמה מי ספר ומרחשת ומגדל חרוב ואולם רבתי ונוקבתא דעיון ותוקרת כרבה רבה דבר סנגרא ותרגולא עילאה דלמעלה מן קסרין זמרכונח דמתחם לבוצרה ומלח דזרבאיי זגמרין ובית סכל וקנת ורפיח דחגרא ודרך הגדולה ההולכת למדבר השבון זיבקא ונחלא דזרך ויגר שהדותא זרקם דגיעה וגניא דאשקלון עכ"ל.

וכן הוא בספרי סוף פי עקב ובתוספתא דשביעית פ"ה אכך שם שינויים הרבה (ורובם הם טעות המעתיק) וקצת הוספות, ואפרשם במה שחנני ה"א).

פרשת חומת. צ"ל חמת והוא לבוא חמת כאשר בתבתי לעיל. ופרשת הוא כמו פרשת דרכים ור"ל הדרך ללכת חמתה ג). מגדל שיד. היא קיסרין הנקרא ג"כ מגדל שיד, גם מגדל צור כמ"ש במקומו.

שיני דורה. צ"ל דדור ר"ל חמת עיר דור (טאנמורא) כמו שיני החומה והמבצר.

שורא דעכו. חומת עיר עכו מלשון בנות צעדה עלי שור. קצירא דגליל א. היא קצרה למערב עיר מבריה כמו שאכתוב במקומו ג).

א] המהבר אהו בנוסחת הירושלמי מבלי שים לב להשניים וההוספות שבהתייחסתא זהספרי ומלבד שבירושלמי הסדים מלים רבים עוד נתע"ב בו הרבה סדר המקומות. והדבר הזה הביא את המהבר לטעויות והשערות רחוקות. והנה חוקרים רבים נסו את כחם בפתרון המאמץ הקשה הזה, אך האהרון הכי נכבד הוא הה"ח כמיהרצ"ה דר' הילדעסהיימער אשר אסף את כל הניסוחאית השונות במאמר מיוחד בשפת אשכנז (שכתב בסוף ההודעה השנתית של בית מדרש הרבנים בברלין בשנת 1885, ברלין 1886) ויבארן זיצדמן בעיון רב ובשקידה נמרצה ומרבית באוריו טובים ומהקבלים אל הלב, וההסך לרוות את צמאנו בכבוד דברי רז"ל אלו לפיטיהם ידרשכ בהמאמר הנז', ואנחנו נביא פה רק את השניתינו על הרב המהבר ובאוריו שאין ספק באמתתם. (העורך)

ב] בספרי ובתוספתא הניוסא "פרשת אשקלון" (ומלת המת נמשכת למגדל שיד ובירושלמי נשמטה מלת אשקלון כנראה בטעות המעתיק) והכונה פרשת הדרכים או הסכיבה שלפני אשקלון, כי היא נשארה בחוקת טומאה. ולפי"ז ילך חוט הנביל המסומן פה ישר מדרומית מערבית לצד צפון סמוך להיב.

ג] גרסת התוספתא "קצמרא" (תחנת הצבא) ויותר טוב לאחדו עם חרבת גליל הרחוק כשלשה פרסאית לצפון צפון-מזרח מהבשר "ווניתא" אשר נזכיר לקמן רק בירושלמי נתע"ב הסדר כאמור.

מב תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ב ב ר ת ה. עד היום למערב "שפעמר" (שפרעם) כשעה
אי הכפר כאפארתא א).

ב י ת ז נ י ת ה. אולי צ"ל בית זייתא היא זויטע ט"ז
מיל מטבריה והנצרים החריבוהו שנת 4942 ב).

ק ו ב ע י א. לצפון צפת במחוז גוש חלב וראש אחר
הכפר יאלקובעא י).

מ י ל ת א ד ב י ר. תרגום סוללה מילתא ר"ל בנין מכצר
עיר ביר שהיא בירי אצל צפת שהיתה מכצר בזמן יוסיפון
כאשר אבאר במקומו ד).

ב ו ר י ר ב ת י. צ"ל בירי רבתי עיר בירי הגדולה. ביוסיפון
נזכרת עיר בירותי ששם הכה יהושע את המלכים, ומוכח שתכונתה
סמוך לים סמכי.

ת פ נ י ס. היא לפני רבלה ג"כ סמוך לים הנזכר כמ"ש במקומו.
מ ח ר ת א ד י ת י ר. נראה לי שהוא מערתא דעיר יתיר
שהיתה במחוז ההוא וכעת לא נודעה ט).

א] יתיר נכון שכוננו בהשם הזה להכפר אלכבירא העומד בהדרך ההולכת מעכו לצרה.
ב] לפי מהלך הוש הגביל יתיר נכון לאחד את בית זניתה עם המקום הנקרא
היים הרבית זניתא הרחוק כמהלך פרסא לצפון הכפר אלכבירא הנזכר.
ג] בספרי ובתוספתא הנרסא "קובעיא דעיתא" (ונראה כי בירושלמי נשמטה
המלה "דעיתא") והכוונה: הסלעים והספנות של העיר עיתא, ואותה נוכל לאחד עם
המקום הנקרא כעת "עיתא אסאוב". ולדעתנו עיתא זאת היא העיר עייתה שבה
היי משמר של כהנים בימי הבית השני לדברת הקליר בקינתו איבה ישבה חבצלת השרון
"ונעה שישתלו כדן עייתה ל"י.

ד] בירושלמי דפוס וויניציא הנרסא "מלתא דביר" וגם בספרי ותוספתא הנרסא
"מלתא דביר" ולפיזו אי אפשר עוד לאחדו עם הכפר ביריא הסמוך לצפת (מלבד מה
שהגבול הזה רחוק הרבה מהגבולים דנוכרים לסניו) ולכן צודקת גם בזה השערת בעל
המאמר הנזכר לאחדו עם "חַרְבַּת אלכבירא" הרחוק כפ"סא וחצי מעיתא הנזכר לסניו.
ה] לפי השערת דר' הילרסהיימער כינו בו את הכפר "תבנין" הסמוך לצפת
ונודע בכל ספרי רושמי הקברים ע"י קברו של שמנר בן ענת אשר המסרה תראה בסביבותיו.
אך עוד נעיר בסוף הספר על המקום הזה ועוד מקומות מסופקים.

ו] לדעת בעל המאמר הנז' כינו בו על המערות של הכפר יתיר העומד בהדרך ההולכת
מצפת לצורה אולם לפיזו יסוב הנבול מתבנין שהוא בצפון ננכה מערבהו וזה לא יתכן
לכן הספ' הריט"ס בבקרתו להמאמר הנז' בהצכי שנה ב' גליון 46 לאחדו עם המקום "מנחורא"
המצא במערב הבנין ונקרא מנחורא דיתיר להבדילו אפשר ממנחורתא אחרת.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ מג

מ מ צ י א ד א ב ה ת א. עד היום על יד הירדן מול הר תבור
 הכפר אבאתיא ור"ל הדרך המגיע לאבאתיא.
 ראש מינגעתון וגעתון עצמה לפי דעתי הכונה
 ראש מינגדו ועיר מגדו עצמה אשר אבאר במקומו ובעת היא
 קוראים מגדו נעתון *).

מ י ס פ ר. תרגום יב"ע תיף הים ספר ימא ור"ל שפת הים
 אצל כרמל במחוז מגדו *).

מ ר ח ש ת. בספרי הגרסא מרעשת עד היום לצפון מערבית
 בית שאן בערך שעה א' הכפר מראעסס (עיין מרוז) *).

מ ג ד ל ח ר ו ב. בין עיר באניאם ובין קדש עד היום "ואדי
 חארוב" המושך מצפון לדרום ונופל כנחל חסשיא. ואולי במחוז
 ההוא היה מגדל חרוב, אכן נמצא ג"כ למזרח ים כנרת כפר חארוב
 וצמוך לו כפר א' הנקרא מגדל ואולי על זה כיון. (ומצאתי
 ביוסיפון בחלק הנקרא ווישא דף 1013 חאראבא כפר בגליל העליון).
 (כפר חרובא באיכה רבתי דף ע"א ע"ג) *).

א ו ל ם ר ב ת י. עד היום לצפון עיר סירין בערך חצי שעה הכפר
 אולאמא ואולי הוא אולם רבתי. אכן מצאתי ג"כ בספר מכבי
 שהזכיר במבצרי ארץ גלעד עיר אולעמא. אולם היא רחוקה ממחוז
 הזה שהזכיר ישמית הנ"ל. ואולי א' מהם נקראת רבתי וא' זעיר *).

א) סימן הגבול הזה אשר בניסחת הירושלמי הוא החמישה עשר הביא את
 הרב המחבר לאחדו עם מינגדו. ואחריו נמשכו עוד חמשים שינויים אולם בניסחת
 הספרי והתוספתא הנהו הסימן החמשי מיד אהרי "שירא דעכו" והוא הנהו כמעט האחד
 אשר בשמו לא נעשה כל שנוי עד היום ועד היום יש בקרבנות עכו מעין חוק אשר
 יחשיב אה"כ לנהר ונקרא עין א' נהר נעתון ומימיו הלכו בצנורות המים של עכו
 שנבנו מאת נור ששה ואצלו יש ג"כ הרבה הנקראת "הרבת נעתון" ואין ספק כי על המעין
 והמקום הזה כוני הו"ל בשם מינגעתון ונעתון עצמה.

ב) ביאור המחבר יפול מעצמו לפי באודינו לסמני הגבול הקודמים והשערת
 הרצ"ה הילדעסה"מר היא לקיים פה את גרסת הספרי "מיססר" ומקום כזה הי' בצפון
 מזרח גליל העליון ושמו נמצא בתעודה ישנה של כנסית הנוצרים משנת (59 - 580
 להמספר הנהוג.

ג) להמקום הזה לא נמצא עוד ביאור נכון גם בהמאמר הזכור ואולי עיר נשוב
 לדבר עליו בסוף הספר.

ד) הבאור הראשון יותר נכון לפי מהלך חוט הגבול.

מד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

נ ו ק ב ת א ד ע י ו ן . אולי הכונה על עין הנזכר בתחומי הארץ
בפירשת אלה מסעי מקדם לעין (עין מקומו) ונוקבתא דעיון ר"ל מקום
מוצא המעין הזה. או עיון העיר הנזכרת מלכים ב' ט"ו כ"ט,
דהי"ב ט"ז ד'. ותכונתה בחלק הצפוני אצל אבל בית המעכה.
ולמזרח "ואדי חיסמייא" מושך עמק צר ונקרא מרג' עיון על שם
עיר עיון הנזכרת, ואולי כונת הירושלמי נוקבתא דעיון על עמק צר
הנזכר כי בל"ע נוקאב הדרך ההולך בין ב' הרים *).

ת ו ק ר ת . לפי דעתי הוא יוקרת הנזכר פעמים הרבה בש"ס,
ובדרך שעולים נצפת לגוש חלב אצל כפר קאיומייא נמצא ציון
ד' יוסי דמן יוקרת, ואולי היתה שם תכנית עיר יוקרת.

כ ר כ ה ר ב ה ד כ ר ס נ ג ר א . עד היום בגליל העליון לצפון
מזרחית עיר מעגר בערך שעה א' ולדרום צפת בערך שעה וחצי
מבצר חרב הנקרא "קאלאש אלסאני" וכל מחוז ההיא נקרא סאגור
(כמו סאנגורה) ומבצר הנזכר הוא לפי דעתי כרכה (מלשון כרך) דבר
סנגרא (רבי ביבא סנגוריא אמר מדרש איכה בפסוק על אלה אני).

ת ד נ ג ו ל א ע י ל א ה ד ל מ ע ל ה מן ק י ס ד ין . עין ט"ש במקומו.
וטרכונה דמתחם לבוצרה. ביוסיפון נזכר עיר טרכונה
לדרום טבריא 80 שטאדיא (שעה וחצי). ואולי בזמן ההוא היה
דרך המלך לבצרה דרך עיר ההיא. או כונתו על עיר בצרה בגליל
למזרח צפונית צפת שכעת חרב ושמש ולא נמצא כ"א חרבות מעטים
הנקראות כן. ויותר נ"ל שאין הכונה על עיר טרכונה כ"א על המחוז
הגדול וחוא חבל ארגוב בעבר הירדן כאשר אאריך במקומו.

נ מ ר י ן . שעה א' למערב דרומית כפר חיטין (עין מקומו) עד
היום כפר "ניטרין" או הכונה בית ניטרין שבחלק גד *).

ב י ת ס כ ל . נזכר בתרגום יב"ע בפרוש חצר עינן. ולא
ידעתי כונתו כי לא הגיעו בני עו"ב להחזיק עד תחום חצר עינן *).

א) הבאר האהרן הוא הנכון.

ב) הבאר האהרן הוא הנכון עין בחלק גד.

ג) בתוספתא ובספרי הגרסא "בית סוכת" ובגראה היא היתה נכונה ולפי"ו

ניכל לאהר איתה עם עיר "סוכת" הנזכרת בבה"ק בנחלת בני גד בקרבת נהל יבוקי
עין להלן במקומו.

תבואות פרק א' גבולות חומי הארץ הארץ מה

קנת לפי דעתי הוא הנקרא כעת "חרבות קאנייתרא" למזרח הירדן רחוק מהירדן בערך ו' שעות בדרך דמשק. כי רחוק הדבר לומר שכונתו על קנת נבח (במדבר ל"ב מ"ב) הנקראת כעת קאנואת ותכונתו לצפון כערבית הרי חוראן, כי לפי דעתי לא החזיקו עולי בבל עד שם א).

ר פ י ח ד ח ג ר א. עיין מה שכתבתי בסמוך בביאור מתניתין דיש גיטין.

ג ח ל ה ד ז ר ק. צ"ל דורד עיין מקומו.

י ג ר ש ה ד ו ת א. היא מצפה בעבר הירדן. לפי דעתי עיר הנקראת כעת "אלצוף" והוא למזרח הרי גלעד. ואולי היא עיר צופים (נופת צופים) הנזכרת בסוף מסכת סוטה ע"ש.

ר ק ס ד ג י ע ה. הוא קדיש ברנע "ואדיגאעין" כמו שכתבתי לעיל. ו ג י נ א ד א ש ק ל ו ן. לפי דעתי אין הכונה גינא מלשון גן ר"ל ננות אשקלון כי המחוץ של אשקלון. וגינא מלשון יונת זוית דהיינו חבל הארץ של אשקלון.

והנה נקודות קצוות תחום זה הן :

לצד המזרח החזיקו עד סמוך לחוראן והוא מחוז טארכאנעא בדרך בצרה ¹).

לצד הדרום עד קדש ברנע לדרך אשקלון.

לצד המערב כל חבל אישר על שפת ים הגדול.

לצד צפון עד הכפר הנקרא כעת "אלנאבארא" למזרח צפונית צור ולצפון באניאם שהוא לפי דעתי תרנגולה (עיין במקומו) ועד נחל חספיא (ועיין לקמן מה שכתבתי בישם אבל). וחקרתי מיושבי הארץ אם לא נודע להם ע"פ קבלת אבותיהם עד היכן תחום א"י (ר"ל תחום עו"ב) לצד הצפון, ואמרו לי שמקיבל אצלם שואדי

[א] לפי מהלך סמני הגבול הקדומים ובאוריהם האמתים לא רחוק הדבר כלל ונוכל לאחדו עם קנת שבנה"קו ועל שמו הנכחי ותכונתו ראה להלן במקומו.

¹ אצל בצרה לא החזיקו והוא חו"ל נווס כמזכר צונסכת ע"ז דף נ"ח ע"ב ריש לקיש חקלע וכו' לצברה וכן נווס מירוסלוני דוואז ריש פ"ב והא דצילה בצברה ע"ס.

מו תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

חאסמ"א (ע"ן מקומו) הוא התחום. ואח"כ מצאתי בן בתשובת מהר"ם ט"ח"א סי' פ"ד וזה מסכים עם דברי שנקודה הצפונית היא "גאבארא" הנז"ל והיא סמוך לשפת נחל חאסמ"א.

אכן אל תאמר שכל חבל הגדול הזה החזיקו ולא נשאו מקומות בתחומים אלה שלא החזיקו לא כן הדבר כ"א שנישאו הרבה שלא החזיקו כמו בית שאן כפר צמח קיסרין סוסיתא בית גוברין ושאר מקומות.

ורגה אזכיר שמות המקומות הנמצאים בארץ שהם על הגבול, שהם מכבוש עו"מ או עו"ב.

עזה בגבול עו"מ דוקא (ירושלמי בכורים פ"ג עזה וצור נקראים חו"ל) וכ"ש הכפר "חאן יונים" ו"אליעריש" שהם ודאי לא מכבוש עו"ב.

אישקלון ישם חוץ תחום עו"ב. ועיר אישקלון בעצמה במחלוקת וספק ע"ן בירושלמי הנ"ל בשמות תחום עו"ב, ומצאתי בספריהם שאישקלון נקרא עיר יונית לפי שישבו בה היונים זמן הרבה). אשדוד א"י ממש בתחום עו"ב וכן כל חבל הים יבנה יפו חרים בן עלים וכו', וכן רמלה ולוד, ומה שאומרים רמלה חו"ל לא ידעתי ישוריש הדבר¹). וכן כתב בעל כפ"פ שרמלה

¹ (אולם אחר עיון אונרתי שאין ספק שדבר זה נקובל ליושבי הארץ שרמלה חו"ל וסלילה לוונר סקר כחזו אבותינו חלח ודאי בן הדבר, וחקרתי הרבה על הדבר הזה. והנה צונקת גיטין הנזכר ונכח סכפר לודים ונזלע צתחום א"י וזה ראיה שסס הולך חוץ הגבול תחום א"י, ר"ל העפטיק צין תחום עו"מ וצין עו"ב. ונלחתי צירושלמי דנחאי פ"ב רבי התיך צית גוברין (ע"ן מקומו) וכן נלחנו צקוף וסכת אהלות רבי וצית דינו נמו על קני וטהרוהו שהיו כוהגיס צו עוונלה וספק עד שצא רבי ולקמן צונקומו אכתוב שעד היום לנוזרח לוד הכפר עין קני ולחנת שהעעס הוא משום נדורות הגוים וצודחי שהוא דוקא צונקומו שהס צתחום גבול עולי ונלדים, כי צתחום עו"ב לא היה ספק כ"א ללד לפון מעכו לכזיצ

תבואות פרק אי גבולי ותחומי הארץ הארץ מז

א"י תחום עו"ב, אכן כפר לודים לפי משמעות לשון הי"ם ריש מסכת גיטין מוכח שלא כבישוהו עו"ב, והרי הוא חו"ל אע"פ שמובלע בתחום א"י.

קיסרין לא החזיקו בירושלמי דמאי פ"ב רבי התיר קיסרין) ומוכח מה שזכר בירושלמי הנ"ל מגדל שיד אינה הכונה כל העיר היא כ"א המגדל החזיקו אבל לא העיר ולכן התירה רבי. (בתוספתא סוף אהלות ואיזהו מזרח קסרין מכנגד מטרפולין שלה וכו' ע"ש).

דור א"י תחום עו"ב וכל חבל ההוא עד חומת עכו. ועכו בעצמו לא החזיקו ואינו תחום עו"ב כנזכר במקומות הרבה בש"ס ובירושלמי שעכו חו"ל.

חיים א"י תחום עו"ב וכן לצד מזרח עד בית שאן וסוסיתא וכפר סמאק (כפר צמח ועיין מקומו) ג' אלה לא החזיקו.

כזיב א"י תעו"ב וכן כפר יוסף וביניהם רצועה אשר לא מהורה.

צור לא החזיקו וכן לא כל חבל הים ההוא עד "גאבארא" שהוא תרנגולה. סקיעין שהוא בקע חלק התחתון עמק לבוא חמת החזיקו וכל חבל ההוא עד סמוך לים סמכי החזיקו וכן עד ים כנרת.

חסיא בהר חרמון לא החזיקו והוא דוקא תחום עו"מ. אבל אלקרום ואבל קמח ואבל (סתם) ג' אלה החזיקו. צידון צרפת בירות גבל בעל כיק הם דוקא תחום עו"מ. בעבר הירדן המזרחי החזיקו דוקא המקומות הנזכרים לעיל, וכן מחוז נחל זרד עד סמוך לים המלח וקדש ברנע.

כנולע. והנה לפי דעתי זה הדבר היה ככפר לודים שהוא ללפון לוד כשתי טעות וקוראים כפר לוציא (כן הי' צומן כפוי"פ), וא"כ סבירא לומר שכל נוסך החבל נוצית גוברין עד רנלה וכפר לודים ועין קני כל זה לא היה בתחום עו"ב. וא"כ לפי זה רנלה חו"ל ר"ל שאינו תחום עו"ב.

מח תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

והנה לענין יום טוב שני ככר כתב הרמב"ם בהלכות קידוש החדש פ"ה ה"ט שאין עשיית יו"ט שני תלוי דוקא ברחקת המקום מירושלים כ"א גם בקבלה, ר"ל שאינו רחוק מירושלים מהלך שהיו מגיעים שם שלוחי תשרי וגם מקובל שבמקום ההוא ישבו בני ישראל בזמן הבית עי"ש¹). וכבר נהגו בכל א"י עד עזה ועד צור לעשות דוקא יום א' (עזה בכלל, צור אינו בכלל, כי בצור עושים ב' ימים, עיין תשובת הרמב"ם פאר הדור סימן ק"ו). ועל עיר יפו היתה לפנים איזהו עוררים לעשות שמה ב' ימים אכן כבר נפסק הלכה לעשות דוקא יום א'. וכן עשיתי אני הלכה למעשה מדעתי כבואי ארצה הקדושה שנת תקצ"ג וישבתי ביפו ימים הראשונים של פסח ועשיתי דוקא יום א' כי בזמן ההוא לא היה שם ישוב מבני עמינו, אולם כעת כבר נמצאים והתישבו שם הרבה ונוהגים ג"כ לעשות דוקא יום א' (וכן ב"רמלה נראה לי לעשות דוקא יום א' אע"פ שכתבתי כבר שיש שורש לדבר מה שיש אומרים שרמלה חו"ל, עם כל זה לא ידענו שלא היה שם ישוב מבני עמנו בזמן הבית כי הוא סמוך לירושלים ולוד ויבנה מקומות שעברו וישבו מזה לזה. ואם כן מסברא שגם בו ישבו בזמן הבית. ואם כן יש לעשות דוקא יום א'.

ומדי דכרי בתחום עו"ב אבאר לשון מתניתין ריש מסכת גיטין מענין זה.

רבן גמליאל אמר אף המכיא מן הרקם ומן החגר ר"א אומר אפילו מכפר לודים ללוד וכו' ר"י אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח וכו' ע"ש.

בין קדיש ובין ברד מתרגם בין רקם ובין חגר (ויב"ע תרגם

(1) שם כגון חושא ושפרעם ולוז וכו' ל"ל ולוד, ומה שהזכיר כוז וטצריאל לא ידעתי מנ"ל כוז אלא מלחנו צדום מקום צש"ס שהיו יושבים צ"י צזמן הצית. ומלאתי צתסוצת מהריט"ץ סינון ר"ו שהעתיק לשון הרמב"ם הנזכר ולא הציא כוז, ולפי דעתי הוא טעות הסופר טצ של תיצת טצריאל נראה לו שהוא כוז וכתב כוז וטצריאל.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ מש

ברד חלוצה. וכן מדבר ישור (ישמות ט"ז כ"ב) תרגם חלוצה. ורבינו סעה"ג תרגם ויגר בגרר כלוץ. א"כ מוכח שהכל בתחום ובמחוז (א') והוא לצפון מחוז ים כוף שעברו בני ישראל בחרבה, ועיין מה שכתבתי במקומו. וא"כ כונת ר"ג לא מבעיא ממדינת הים שהוא רחוק הרבה אלא אפילו מן קדש ומן ברד שהם במחוק ובגבולי א"י צריך לומר בפני נכתב וכו'.

ואמת ישקדש ברנע בכלל א"י הוא ואפילו בתחום עו"כ כמו שכתבתי כבר. אכן יש לדעת אף שכבשו עו"כ מחוז ההוא אפילו הכי לא היו יושבים בצד דרומית א"י שהוא ארץ אדום. כמו שידוע מיוסיפון שכמעט כל משך זמן בית שני לא ישבו דרומה מחברון זבית צוריא, וא"כ אף המביא גט משם צ"ל בפני נכתב לפי שלא נמצא שם ב"ד ישראל.

אולם הגר אינו בתחום ארץ אדום כי הוא במחוז ארץ פלשתים והוא חוץ לגבול תחומי עו"כ לכן צ"ל בפ"ג. ומה שזכר בירושלמי הנ"ל בשמות תחום עו"כ חגרא אינו חגרא הנ"ל לא ברד ולא שור כי לא נזכר לא בירושלמי ולא בתוספתא הנ"ל רקם וחגרא כ"א רפיח וחגרא (או דחגרא), ועד היום במחוז מזרח קדש בהר נפתלי הכפר אצור הוא חצור (עיין במקומו), וסמוך לו הכפר "אלחגיר" (חגרא בג' דגושה). וידוע שרפיח הוא תרגום חצור כשאזכיר פעמים הרכה וזה רפיח דחגרא. ובספרי הנ"ל הגרסא רקם תחגרא (צ"ל דחגרא) אין הכרח להגיה ולומר שש"ס הוא כי חצור (רפיח) וקדש בהר נפתלי סמוכים זה לזה, וכונת הספרי רקם דחגרא על קדשי ומתרגם קדש כמו קדשי

(1) וזוה ונתורץ תמיהת הרדצ"ז בספרו יקר תפארת על הרמז"ס לונה תקנו חכז"ל דוקא צארץ עמוז ומואז להפריש תרומ"ע ולא צארץ אדום שהיא קרובה לא"י? אלא הטעם כונו שכתבתי שלא היו יושבין שם מצני ישראל לפי שגויי הארץ (אדומיים ויוכים) התפשטו שם עד סמוך לחצרון וזית לור, וכל חבל הארץ ההוא היו תחת יד הגויים לכן לא תקנו שם (ועל דרך זה תירץ ג"כ המחבר בעלמו).

ג תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

אבל אין לומר שהכונה על קדש ברנע (בין קדש ובין שור); הלא אח"כ הזכיר גם רקם גיעא שהוא קדש ברנע, וכל המקומות הנזכרים אצל רקם דחגרא הם בחלק הצפון כמו תרנגולא קנת מרכונא גימרין כאשר בארתי לעיל.

וא"כ חגרא דמתניתין אינו חגרא דספרי ודירושלמי. וכבר הרגיש בזה התוספות ותירץ דתרי רקם וחגרא היו ואותו רקם וחגרא דכתיב גבי אברהם בארצו של אבימלך מלך פלשתים וכו', ורקו"ח דמתניתין היה במזרח כדאמרינן רקם במזרח עכ"ל. ולפי דעתי רקם דאברהם הוא רקם דמתניתין ולא שרקם במערב. הלא מקרא מפורש ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר, כ"א גרר הוא במערב והוא בין קדש ובין שור ב' נקודות ורקם בדרום כאשר כתבתי כבר.

ור"א הוסיף אפילו מכפר לודים ללוד אע"פ שמובלעות בתחום א"י לפי שאינו א"י ממש ר"ל כיבוש עו"ב צ"ל בס"ג, ובזמן כסו"ס נקרא כפר לובין לצפון לוד בערך שתי ישעות. וכעת אבד זכרו מארץ.

ר"י אומר מרקם למזרח וכו'. יש לדקדק אם רקם דר"י הוא רקם דר' גמליאל הלא ידוע הוא שרקם גיעא הוא בצד הדרום כמו שכתבתי כבר פעמים ושלוש, ואיך אמר מרקם למזרח ומוכח שהוא בצד המזרח ואי אפשר להכחיש המציאות. וגם מוכח מפסוקי גבול דרומית חלק יהודה (שנזכר קדש ברנע בין ים המלח ובין ים הגדול) שרקם גיעא הוא בצד הדרום.

לכן נראה לי שרקם דר"י אינו רקם דר' גמליאל כ"א רקם דר"י הוא קדש עין משפט במחוז הר ההר לדרום עיר סלע בערך ד' ישעות, כמו שאכתוב במקומו. וגם קדש זה מתורגם רקם וישבו ויבאו אל עין משפט (בראשית י"ד ז') מתרגם למישר פילוג דינא היא רקם. וישב העם בקדש (במדבר כ' א') ויתיב עמא ברקם, ובשאר מקומות. והוא בצד מזרחית דרומית א"י כנודע. ומצאתי בדברי היראנימוס שכתב לפי תומו וז"ל ארקם (ר"ל רקם) הוא ביעטרא דיוסיפון עכ"ל, וביעטרא הוא סלע לדרום

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ נא

ים המלח כמו שאכתוב במקומו אי"ה. והוא סמוך מאוד להר ההר לקדש עין משפט. וזה דאיה ברורה שרקם דר"י הוא עין משפט לדדום ים המלח.

ובמקומו אי"ה אבאר בראיות ברורות שאין להשיב עליהם שמוכח שבי מקומות היו שיצמותם קדש, קדש ברנע וקדש עין משפט, לא כדברי המפרשים ששניהם א' הוא. וקדש עין משפט אינו בכלל א"י לא תחום עו"ב ולא תחום עו"פ. וזה שאמרו ורקם במזרח ר"ל שהוא בעצמו נידון ג"כ בחו"ל.

ופלאים בעיני דברי הרמב"ם בהלכות תרומות פ"א ה"י ז"ל אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים מרקם שהיא במזרח א"י עד הים הגדול מאשקלון וכו' עד עכו, היה מהלך מעכו לכזיב וכו' וכל שישופע ויורד מטורי אמנום ולפנים א"י וגו', מהיכן החזיקו עולי בבל מכזיב ולפנים וכו', ע"ש היטב.

כבר הארכתי שתחום עו"פ הוא תחום הנזכר בפרשת א"מ הר ההר וחצר עינן וגו', וכזמן ההוא כל הארץ מהורה היתה ולא היתה בה רצועה אשר לא מהורה וגם החזיקו עו"פ עד נחל מצרים ואשקלון ועזה וכל חבל הים (אף שהיה ביד שלשתים). וא"כ לא ידענו כונת הרמב"ם שהכניס בפרושו לתחום עו"פ היה מהלך מעכו לכזיב כו' (וכמעט סותר דבריו שמתחילה אמר מאשקלון עד עכו כו' ואה"כ הוסיף ואמר וכל שישופע ויורד משור אמנום וכו', מוכח שתחום עו"פ עד הר ההר ולא עד עכו באשר הוא באמת). ואי לא מסתפנא הייתי אומר שטעות המעתיק הוא בדבריו ועירבוב דברים בשתי הלכות אלה וכן צריך להיות: איזה הוא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים כל שישופע ויורד מטורי אמנום ועד נחל מצרים וכו' מהיכן החזיקו עו"ב מרקם שהיא במזרח א"י כו' עד שידע לך שאותו מקום חו"ל ומכזיב ולפנים כנגד המזרח ומכזיב ולחוץ כו' לא החזיקו בה עכ"ל, וכזה הכל יבוא אל נכון.

מס אסיים פרק זה אבאר במתניתן מסכת שביעית פ"ט מ"ב :
ג' ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל וג' ג' ארצות
לכל א' וא', גליל העליון וגליל התחתון והעמק, מכפר חגנ"י

גב תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ולמעלה כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר הנני ולמטה כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון ותחום מבריה העמק, וביהודה ההר והשפלה והעמק, ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך, מבית חורון ועד הים מדינה אחת עכ"ל.

ויש לדקדק פתח בג' וסיים בג' כי לא פירש כ"א יהודה והגליל, ולא פירש ג' ארצות שבעבר הירדן? ונראה לי שהתנא קרא עבר הירדן החלק שבין ים כנרת ובין ים המלח שמחוז ההוא בעבר הירדן המערבי (יהושע ה' א' אשר בעבר הירדן ימה), וכאמת לא מצאנו שם הירדן כ"א מים כנרת עד ים המלח, כי לצפון ים כנרת לא נזכר ולא נקרא הירדן בכל תנ"ך אף שזיורד מרחק רב מצפון לים כנרת כשאזכיר במקומו, וכן מצאנו ביוסיפון שכתב שא"י נחלקת לג' חלקים יהודיא שמאריא וגלילעא. והנה מחוז שומרון הוא בין יהודה ובין הגליל והוא מחוז עבר הירדן המערבי, וכן כל זמן בית שני היו משתמשין בחלוקה זאת כנודע מספרי יוסיפון ושאר מקומות.

ובזה מתירן תמיהת בעל תוספות יו"ט בסוף מסכת כתובות ג' ארצות לנשואין יהודה ועבה'י והגליל ישכתב שקשה לו למה העסיק בעבר הירדן בין יהודה וגליל ששניהם מא"י בעבה'י המערבי עכ"ל, שהוא סבר שעבה'י הנזכר הוא עבה'י המזרחי. אולם לפי שאמרתי שהכונה על עבה'י המערבי מחוז שומרון הנזכר, נמצא ששלשתן בעבר המערבי והזכירן התנא כסדרן מדרום לצפון ואין מקום לקושיא.

והנה במקרא מפורש הוא מה שבחלק יהודה ההר (יהושע ט"ו מ"ח ובהר שמיר ויתיר וגו') השפלה (שם שם ל"ג ובשפלה אשתאול וצרעה), אכן העמק לא נמצא במקרא, ובירושלמי שם נזכר ועמק שלו (של יהודה) מעין גדי עד ירחו.

ובחלק עבר הירדן (מחוז שומרון) הם ג' ארצות הר המלך שפלת לוד עמק בית חורון עד הים, ואגב השמיע לנו ששפלת לוד כשפלת הדרום שאוכל פירות שפלת לוד כל זמן שנמצאים בשפלת הדרום. ואם נחקוד במציאות נראה שכמעט סמוכים זה לזה כמו

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ נג

שאברש במקומו ושניהם בכלל השפלה שמושכת על שפת הים מחוז לוד עד עזה. והר שלה כהר המלך ר"ל הר מחוז לוד (שפלת לוד) דינו כהר המלך, הוא הר אפרים שאפרש לקמן. ואף אם נדקדק נמצא שהר שפלת לוד כבר נכלל בהר המלך שכפר דיכרין הי' בטור מלבא (הר המלך) וכפר זה בהרי לוד, מכל מקום אינו הר המלך ממש כ"א צד א', ועצם הר אפרים הוא לצפון לוד במחוז שבס ושומרון. ומאחר שהר לוד קצת בכלל הר המלך הוא דין א' להם. אכן יש קצת לדקדק שאין זה סדר התנא לדקדק ולצמצם כן לכלול ג' ארצות שבעבר הירדן בלשון זה ושפלת לוד וכו', הול"ל ועבה"י שפלת לוד והר המלך ועמק בית חורון כמו שדבר בלשון מפורש ברישא בגליל וביהודה ?

אולם ע"פ הירושלמי יבואר לנו פירוש אחר במתניתן זאת, ובזה מתורץ הדקדוק הנזכר שפירש עבה"י הוא המזרחי והתנא קורא כל א"י המערבי גליל ויהודה דהיינו מגליל התחתון עד סוף הדרום הוא בכלל יהודה. והנה לפי דבריו לא נחת התנא לפרש לנו ג' ארצות שבעה"י המזרחי, כי ידועים הם במקרא קדיש כמו שאכתוב בסמוך. אולם חלקי יהודה יפרש ההר והשפלה והעמק וידועים גם הם כמו שכתכתי לעיל. אולם בפסוק לא נזכר כ"א דוקא שבט יהודה ממש אבל לא מה שלצפון יהודה, והלא התנא קורא לכל חלק ההוא ארץ יהודה ולא נודעים לנו ארצות חלק ההוא. לכן בא לפרש חלוקת הארץ ההיא (והיא מחוז שאמאריא) ואמר שפלת לוד כשפלת הדרום ר"ל שפלת לוד היא השפלה בארץ ההיא הנכלל בכלל יהודה, ואינו מפורש ואינו ידוע, והר שלה כהר המלך ר"ל לוד והר המלך הם הרי הארץ ההיא, ומבית חורון עד הים הוא עמק הארץ ההיא.

וזה שאמר בירושלמי איזהו הר שביהודה זה הר המלך. ויש לדקדק מה שאל איזהו הר שביהודה הלא מקרא מפורש הוא כמו שכתכתי לעיל, ועוד הלא הר המלך אינו ביהודה כ"א לצפון ארץ יהודה כנודע, ואיך תירץ זה הר המלך ? אלא שכונתו על חלק שביהודה והוא שאמאריא כי שניהם נכללו ביהודה דמתניתן.

נד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ועבר הירדן מפורש בירושלמי מה שאין נזכר במתניתין וז"ל איזהו הר שבעבר הירדן תני רשב"א אומר כגון הרי מכור (יעזר תרגם יב"ע מכור) ונגדור (ר"ל גדר) וכן כיוצא בהן, ושפלתו חשכון וכל עריה אשר במשור דיבון במות בעל וגוי וכן כיוצא בהן, ועמק של בית חורן ובית גמרה וכן כיוצא בהן וכו' עב"ל. ולבסוף הוסיף עוד ג' ארצות שבעבר הירדן המערבי וז"ל אמר ר"י עוד היא יש בה הר ושפלה ועמק, מבית חורן עד אמאום (עיין מקומו) הרי מאמאום ועד לוד שפלה, מלוד ועד הים עמק, ניתנו ארבע מעורבות הן ר"ל שהלוקה האחרונה כבר נכלל בחלוקה הראשונה שהיא חלוקה הכוללת ובפרטים נמצא חלוקה אחרת. ומה שאמר מבית חורן ועד אמאום הר גם הוא חלק מהר אפרים ובמחוז ההוא אילון שהוא בהר אפרים כנודע וסמוך לאילון העמק הנזכר ביהושע [י"ב] וידח בעמק אילון כשאזכיר במקומו אי"ה.

ובסיום פרק זה אדבר ממדת שטח הארץ. הכונה ארץ תחומי פרשת א"מ והוא תחום עו"מ מקדש ברנע ועצמון שהם נקודות הדרומיות עד הר ההר וצדד וגוי שהם נקודות הצפוניות ומים הגדול עד ים המלח והירדן ועד ג'בל זפירא (זפרון) וגוי. לפי ידיעתי תכונת "ואדי בירעין" במעלת 80 חלק 45 והר ההר במעלת 84 חלק 20 רוחב הצפוני (מענין רוחב ואורך כבר כתבתי באר היטב בחלק א'). והנה נמצא רוחב הארץ 3 מעלות 35 חלקים. ומשפת הים הגדול עד ים המלח ארכה בערך מעלה א', אכן בחלק צפון הארץ מתמעט האורך ומים כנרת עד ים הגדול כמעט חצי מעלה. אכן מ-ואדי אלעריש" עד ים המלח וכן מים הגדול עד ג'בל זפירא" הנ"ל כמעט מעלה וחצי. והנה לפי אומר דעתי לא יכול כל שטח הארץ יותר מן 600 פרסאות גרמנית ואם נעשה פרובע משטח זה לא יהיה כ"א כ"ד וחצי פרסא על כ"ד וחצי. ויש לפרש כונת דברי חכז"ל מענין זה שנוזכר פעמים הרבה בדבריהם שא"י ת' פרסא על ת' פרסא, שיעלה 160000 פרסאות. וגם אם נחשב 2 פרסאות שבדברי חכז"ל לפרסא גרמאני יעלה בערך 13 מעלות האורך וגם לרוחב, וא"כ יהיה כל ארץ

תבואות פרק אי גבולי ותחומי הארץ הארץ נה

אנאטאל וטורקיא וארץ בכל כו' בכלל א"י וחלילה לומר שמגזמים כל כך בערך הארץ. והלא משנה טפורשת במסכת תענית פ"א מ"ג ג"א כו' בו ט"ו יום אחר החג כרי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, הלא מוכח שאפילו עד פרת שהוא ודאי נקודה האחרונה שבא"י (אפילו בתחום עתידות) לא יש יותר ממהלך ט"ו יום שהוא ק"ן פרסאות (עיין מסכת מציעא דף כ"ח ע"א בתוספות בדיה ט"ו יום).

וכן מביא רש"י בססוק וישונו מתור הארץ וגו' וז"ל והלא ת"ש על ת"ס היא ומהלך אדם בינוני י פרסאות ליום הרי מהלך מ' יום מן המזרח למערב והם הלכו ארבה ורחבה אלא שגלוי וכו'. משמע מדבריו שמקדש ברנע עד רחיב לבוא חמת הוא מהלך מ' יום וזה ודאי מן הנמנע.

וחפשי בש"ס ממדת שטח הארץ ומצאתי ריש מסכת מגילה דף ג' ע"א תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מסי חגי זכרי' ומלאכי וגזדעזעה א"י ת' פרסא על ת' פרסא וכו' (זכן מצאתי במסכת קמא פ"ב ע"ב במעשה מלחמת הורקנוס ואריסטובלוס והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה וגזדעזעה א"י ת' פרסא על ת' פרסא וכו'. וכן הובא מעשה זה במסכת מנחות דף ס"ד ע"ב. ולפי דעתי אין הכונה שא"י ת"ס על

1) צירושלמי תענית פ"ד ה"ח הוצא ונעשה זה ושם נאמר לא הספיקו להגיע למחלית החומה וכו' וקפץ מל"י ארבעים פרסאות עכ"ל. וזה מסכים עם דברי שכתתי שע"פ המליחות שטח ל"י בערך כ"ד וחלי פרסאות גרמני על כ"ד וחלי, והוא כמעט נכון מן פרסאות (על מ"פ) כל פרסא ד' מיז ומיל י"ח דקים.

ולפי דעתי לשון ח"פ על ת"פ אינו מדוקדק כ"א לשון צעלמח שדרכם לומר מספר כך כמו צולרים (פסחים ל"ד ע"א), וכן מסכת חולין כ"ט ע"ב כי הוא מרחיק ת"פ. גיטין כ"ח ע"ב פתקיה ת"פ. וכן ע"ז י"ז ע"ב, יומא ס"ט ע"ב חזל קליה ת"פ. צוהר פנחס רל"ג ע"א שפרח כשרח דשלמה מלכא ת"פ צפעמח חדא.

נו תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ת"פ (כי לא אמרו הלשון כמו שאמרו במצרים (פסחים צ"ד ע"א) מצרים היה ת"פ על ת"פ) כ"א שהכונה שבכל א"י ובשטח ת"פ על ת"פ שסביבות הארץ נרגיש הרעש. וכן ידוע ומפורסם הדבר שרעיש גדול רה"ל נרגיש במרחק רב. ורעיש שנת תקצ"ז בגליל לא תקפ"צ*) נרגיש בכל ארץ אנאטאל ובכל ארץ המזרח (ובאלו נאמר נזדעזעה א"י עד ת"פ על ת"פ).

ומצאתי בתנחומא וכן ברבה פי שלח לך וזה לשונם וישונו מתור הארץ והלא את מוצא שהלכו מן הדרום לצפון מ' יום ומ' יום היו מהלכין את כולה אלא גלוי וכו' ופרשו המפרשים שהלכו הכונה שהלכו ר"ל מהלכו מן הדרום לצפון. א"כ מישמע שמקדש ברנע עד רחוב לבוא חמת מהלך מ' יום כמו שפירש רש"י. אכן לשון זה אינו מדוקדק. ומצאתי בילקוט גרסא אחרת וכן צריך להיות והלא את מוצא שהלכו מן הדרום לצפון ולא רבעים יום היו מהלכים את כולה וכו' ר"ל הלא הלכו כל שטח הארץ מנקודה הדרומית עד נקודה הצפונית (ובודאי גם לארכה כדרך מרגלי הארץ לחקור ולדרוש). וכמעט אי אפשר ללכת ולרגל ולשוב מקדש ברנע עד רחוב בזמן מועט במ' יום אלא גלוי וכו'. וא"כ לא יש שום ראיה מלשון הזה שישטח א"י ת"פ על ת"פ. ובפרט שאינה ע"פ המציאות המפורסמת.

וה' יודע ועד שכל כונתי לפרש דברי חז"ל ע"פ האמת והמציאות להראות העמים והשרים כי כנים כל דברי חז"ל ואין בם דבר שאין מוסכם ע"פ המציאות והאמת.

* ר"ת לא תקום פעמים צרה.

נשלם פרק א' גבולי ותחומי הארץ
ישונו אל ה' כל אפסי ארץ.

